

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง การศึกษาการปฏิบัติงานของครูที่ได้รับรางวัลในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำเสนอเนื้อหาในหัวข้อต่าง ๆ ได้แก่ ความหมายและความสำคัญของครูหน้าที่และความรับผิดชอบของครู ลักษณะของครูที่พึงประสงค์ การปฏิบัติงานของครูในโรงเรียนประถมศึกษา และรูปแบบและวิธีการยกย่องครูที่ได้รับรางวัลจากหน่วยงานในประเทศไทย

1. ความหมายและความสำคัญของครู

ในสังคมไทยนั้น มีคำกล่าวทั้งที่เป็นคำพังเพยและสำนวนคำคมเกี่ยวกับครูมากมาย ซึ่งอาจจะมากกว่าบุคคลใด ๆ หรืออาชีพใด ๆ เช่น แม่เป็นครูคนแรกของคุณ พ่อแม่คือครูประจำบ้าน เราก็ศิษย์มีครู ครูคือแม่พิมพ์ของชาติ ครูคือเรือจ้าง ครูคือเปลวเทียน ครูคือผู้สร้างโลก ครูคือผู้นำทางชีวิต ครูคือผู้ยกระดับวิญญาณมนุษย์ ฯลฯ ซึ่งคำเปรียบเทียบบ้างมากมายดังกล่าวเป็นไปตามพื้นฐานความคิดและค่านิยมของผู้นิยมนั้น ๆ

1.1 ความหมายของครู

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 คำว่า “ครู” หมายถึง ผู้สั่งสอนศิษย์ ผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ และมาจากภาษาบาลีว่า ครู แปลว่า หนัก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2530)

ระพี สาคริก (2529) ได้ให้ความหมายว่า ครู คือ ผู้ทำหน้าที่พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของสังคม โดยให้กระบวนการศึกษาอบรมในฐานะผู้ฝึก ผู้แนะ ผู้นำ ผู้ส่งเสริม ให้เกิดการพัฒนาแก่คน เพื่อสร้างให้เป็นคนดี พลเมืองดี ประพฤติในสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น เช่นเดียวกับอ่ำไพ สุจริตกุล (2533) กล่าวว่า ครู หมายถึง ผู้สั่งสอน อบรม บ่มนิสัย และถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกศิษย์

สุมน อมรวิวัฒน์ (2533) ได้ให้ความหมาย ครูคือใคร ดังนี้

1. ครู คือ มนุษย์ สามารถระงับอารมณ์ได้ อยู่เหนือสัญชาตญาณอย่างสัตว์ เป็นผู้มีจิตใจสูงและจิตใจอิสระ
2. ครู คือ กัลยาณมิตร ผู้ชี้แนะและช่วยเหลือให้เกิดความเจริญงอกงามอย่างชอบธรรม
3. ครู คือ ผู้นำทางปัญญาและวิญญาณ เป็นแบบอย่างและเป็นแม่พิมพ์ แต่จะไม่ครอบงำและบังคับให้ลูกศิษย์เป็นทาสความคิดของตน

4. ครู คือ ผู้มีศาสตร์และศิลป์ในการสอน
5. ครู คือ ผู้ที่ดำรงและค้ำจุนความเป็นไทย

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ให้คำจำกัดความไว้ในมาตรา 4 ว่า “ครู” หมายความว่า บุคลากรวิชาชีพซึ่งทำหน้าที่หลักทางด้านการเรียนการสอนและการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ ในสถานศึกษาทั้งของรัฐและเอกชน

จากความหมายของครูข้างต้น สรุปได้ว่า ครู คือ บุคคลที่สำคัญ ซึ่งมีหน้าที่ในการสั่งสอน อบรม บ่มนิสัย และถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นกัลยาณมิตร เป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองได้รอบด้าน และเป็นตัวแทนของสังคมที่ช่วยพัฒนาเด็กทุกคนให้เป็นคนดี มีความเจริญงอกงามทั้งทางด้านสติปัญญา ทางด้านบุคลิกภาพและทางด้านสังคม

1.2 ความสำคัญของครู

อาชีพทุกอาชีพย่อมมีความสำคัญต่อบุคคลและสังคมด้วยกันทั้งนั้น ยากที่จะหยิบยกมากล่าวได้ว่าอาชีพใดมีความสำคัญกว่ากัน แต่ถ้าเราพิจารณาอาชีพครูให้ลึกซึ้งและกว้างขวางแล้ว จะเห็นว่าผู้ที่เป็นครูนั้นต้องรับภาระหน้าที่ต่อสังคมยากที่จะหาอาชีพใดมาเทียบได้ ดังนั้น เพื่อเป็นการยืนยันให้เห็นถึงความสำคัญของครูที่มีต่อสังคมและชาติบ้านเมือง จึงขออัญเชิญพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งพระราชทานเมื่อวันที่ 22 ตุลาคม 2513 ความตอนหนึ่งว่า (อ้างถึงใน สมหวัง พิธิยานุวัฒน์, 2543)

“...หน้าที่ครูมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นหน้าที่ปลูกฝังความรู้ ความคิดและจิตใจแก่เยาวชน ผู้เป็นครูจึงจัดได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญมากในการสร้างสรรค์บัณฑิตอนาคตของชาติบ้านเมือง...”

และอีกตอนหนึ่งเป็นพระราโชวาทของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากการศึกษาจากวิทยาลัยครู ณ อาคารใหม่สวนอัมพร วันพุธที่ 18 พฤษภาคม 2526 ความตอนหนึ่งว่า (อ้างถึงใน ยนต์ ชุมจิต, 2530)

“...อาชีพครูถือว่าสำคัญอย่างยิ่ง เพราะครูมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคน ซึ่งได้แก่เยาวชนของชาติเสียก่อน เพื่อให้เยาวชนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณค่าสมบูรณ์ทุกด้าน จึงจะสามารถช่วยกันสร้างความเจริญให้แก่ชาติต่อไปได้...”

จากพระบรมราโชวาทของทั้งสองพระองค์ตามที่ได้ัญเชิญมากล่าวข้างต้น เป็นเครื่องยืนยันให้เห็นถึงความสำคัญของครูที่มีต่อความเจริญของบุคคลและชาติบ้านเมืองเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะชาติบ้านเมืองจะเจริญได้ก็เพราะประชาชนในชาติได้รับการพัฒนาอย่างถูกวิธี การพัฒนาคนจะดำเนินไปอย่างถูกต้อง ก็เพราะมีระบบการศึกษาที่ดี และระบบการศึกษาจะดำเนินไปด้วยดีก็ต้องอาศัยครูที่มีคุณภาพ ดังบทประพันธ์ที่กล่าวถึงครูดังนี้ (ปิ่น มาลากุล, 2535)

ถิ่นไทยในปากกว้าง	ห่างไกล
แสงวัฒนธรรมใด	ส่องบ้าง
เห็นเทียนอยู่รำไร	เล่มหนึ่ง
ครูนั่นแหละอาจสร้าง	เสกให้ชัชวาล

นอกจากนี้ ธีรยุทธ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา (2525) ได้สำรวจแนวคิดของผู้รู้และผู้เกี่ยวข้อง กับวงการศึกษาและวงการครูเกี่ยวกับความสำคัญของครู สรุปได้ว่า

1. ครูเป็นนักพัฒนาคน พัฒนาทั้งด้านความรู้ ความสามารถที่จะเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต และพัฒนาจิตใจให้เป็นผู้มีจิตใจสูง
2. ครูเป็นผู้ชี้นำทางความคิดให้แก่ศิษย์ให้รู้จักเลือกตัดสินใจ
3. ครูเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ และบุคคลทั่วไป
4. ครูเป็นตัวจักรสำคัญในการดำเนินการศึกษา อันเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ
5. ครูมีส่วนสำคัญในการสร้างเสริมเสถียรภาพของประเทศในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครองให้มั่นคง เพราะสามารถปลูกฝังค่านิยม เจตคติ ตลอดจนความสำนึกทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการปกครองให้แก่นักเรียน และประชาชนได้มากที่สุด
6. ครูเป็นผู้ช่วยเหลือ และพัฒนาชุมชนให้เจริญขึ้นได้ เนื่องจากรู้สภาพ และปัญหาท้องถิ่นดีกว่าข้าราชการฝ่ายอื่น ๆ

จากที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า ครูเป็นบุคคลที่มีความสำคัญและมีบทบาทมากที่สุดในกระบวนการจัดการศึกษา โดยนอกจากการให้การศึกษอบรมลั้งสอนเด็ก คอยช่วยเหลือแนะนำ และเร้าให้เด็กเกิดความอยากรู้อยากเห็นแล้ว ครูจะต้องจัดประสบการณ์หรือกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่เด็ก โดยมุ่งหวังให้เด็กเกิดความรู้ ทักษะ และเจตคติในทางที่พึงประสงค์ สามารถที่จะปรับตัวให้อยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ซึ่งถือว่าเป็นการช่วยเสริมสร้างและพัฒนาคุณภาพเยาวชนของชาติ เพื่อเป็นผู้สร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ชุมชนและสังคมส่วนรวม

2. หน้าที่และความรับผิดชอบของครู

ภาระหน้าที่และความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่ครูทุกคนปฏิเสธไม่ได้ เพราะการปฏิบัติตามภาระหน้าที่และความรับผิดชอบเป็นการกระทำเพื่อความอยู่รอดของตนเองและสังคม ครูที่ละเลยต่อภาระหน้าที่และความรับผิดชอบของตน นอกจากจะเป็นการทำลายสันติสุขส่วนตัวแล้ว ยังเป็นการทำลายสันติภาพและความเจริญมั่นคงของสังคมอีกด้วย ดังนั้น ครูทุกคนจะต้องปฏิบัติตามภาระหน้าที่และความรับผิดชอบของตนให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ด้วยความอดทนและด้วยสำนึกของความเป็นครูให้สำเร็จโดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ และที่สำคัญจะต้องปฏิบัติภาระหน้าที่ที่ควบคู่กันไปกับคุณธรรม ให้สมกับที่สังคมมอบหมายและให้ความไว้วางใจ

2.1 ความหมายของหน้าที่และความรับผิดชอบ

Collins Cobuild Dictionary English Language (1987) อธิบายความหมายของ "หน้าที่" (Duty) ว่า เป็นภารกิจที่ต้องกระทำ เพราะว่า หน้าที่นั้นเป็นส่วนหนึ่งของงานตามตำแหน่งที่ได้รับมอบหมายหรือคาดหวังในสังคม ส่วนคำว่า "ความรับผิดชอบ" (Responsibility) เป็นภาระผูกพันที่มีในแต่ละบุคคลอันเนื่องมาจากงานหรือตำแหน่งหน้าที่ และเป็นการปฏิบัติงานและหน้าที่โดยเฉพาะซึ่งได้รับมอบหมายให้ดีที่สุดตามความสามารถของตน (Good, 1973)

นอกจากนี้ ในหนังสือ Webster's Third New International Dictionary (อ้างถึงใน ยนต์ ชุมจิต, 2530) ได้อธิบายความหมายของ "หน้าที่" (Duty) และ "ความรับผิดชอบ" (Responsibility) ไว้หลายนัย เช่น

หน้าที่ หมายถึง งาน การปฏิบัติ การบริการหรือกิจกรรมที่ต้องกระทำตามคำสั่งให้เกิดผลด้วยความยินดี หรือการปฏิบัติตามตำแหน่ง งานอาชีพ หรืองานวิชาชีพ

หน้าที่ หมายถึง พฤติกรรมที่กำหนดให้กระทำโดยความจำเป็นทางหลักศีลธรรม ความต้องการตามขนบธรรมเนียมประเพณี หรือตามความพึงพอใจโดยอาศัยความรู้สึกถึงความถูกต้องและความเหมาะสม

ความรับผิดชอบ เป็นคุณสมบัติหรือเงื่อนไขที่บุคคลจะต้องรับผิดชอบ เช่น ความรับผิดชอบทางด้านศีลธรรม กฎหมาย หรือทางด้านจิตใจ และความเชื่อใจได้ ความเชื่อถือได้

ความรับผิดชอบ เป็นบางอย่างที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะต้องรับผิดชอบ เช่น ความเป็นผู้นำจะต้องมีความรับผิดชอบสูง

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ อาจสรุปได้ว่า หน้าที่ หมายถึง สิ่งที่บุคคลจำเป็นต้องกระทำ ซึ่งอาจจะเป็นการกระทำตามกฎหมาย จริยธรรม สามัญสำนึกที่ถูกต้องเหมาะสม หรือข้อตกลงใด ๆ ก็ได้ ส่วนความรับผิดชอบ หมายถึง ภาระหรือความผูกพันต่อผลที่เกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ หรือการกระทำต่าง ๆ เป็นความผูกพันที่ทำให้บุคคลพยายามปฏิบัติหน้าที่ของตนให้สำเร็จ โดย

อาศัยสำนึกทางด้านศีลธรรม กฎหมาย คำสั่ง หรือจากความรู้สึกในความถูกต้องเหมาะสม เมื่อรวมเข้าด้วยกันเป็น หน้าที่และความรับผิดชอบ จึงหมายถึง กิจที่บุคคลต้องกระทำให้สำเร็จตามคำสั่ง กฎหมาย ตามหลักศีลธรรมคุณธรรม หรือด้วยความสำนึกในความถูกต้องเหมาะสม ดังนั้น เมื่อกล่าวถึง หน้าที่และความรับผิดชอบของครู จึงหมายถึง กิจที่ครูต้องกระทำให้ได้ผลดี โดยสม่ำเสมอ กระทำให้เสร็จสิ้นสมบูรณ์ โดยมีได้ละทิ้งหรือทอดทิ้ง ซึ่งการกระทำของครูเพื่อให้เกิดผลดีได้นั้น ต้องอาศัยหลักคุณธรรมจริยธรรม กฎหมาย หรือโดยสามัญสำนึกในความถูกต้องเหมาะสม

2.2 หน้าที่และความรับผิดชอบของครู

ครูในปัจจุบันมีหน้าที่และความรับผิดชอบมากขึ้น จากโครงการศึกษาแนวพระราชดำริ ด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (อ้างถึงใน ไกรยุทธ วีรยาคี นันท์, 2533) สรุปได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะว่า การสั่งสอนคือการให้ความรู้แก่ผู้เรียน ส่วนการอบรมคือการฝึกจิตใจของผู้เรียนให้ซึมซาบจนติดเป็นนิสัย ครูมีหน้าที่หลักคือ หน้าที่การสั่งสอน อบรม ครูต้องสอนให้ผู้เรียนมีวิชาการที่ดี ที่ถูกต้องแน่นแฟ้น มีความรู้ความสามารถ และมีหลักการในการปฏิบัติทำมาหากินได้ต่อไป ครูต้องฝึกหัดอบรมจิตใจและความประพฤติของผู้เรียน ให้รู้เหตุรู้ผล และความรับผิดชอบต่อชีวิต รู้จักสร้างสรรค์ตามแนวทางที่สุจริต ยุติธรรม และครูต้องสั่งสอนให้ผู้เรียนมีกำลัง และสุขภาพสมบูรณ์ทั้งกายและใจ

หน้าที่และความรับผิดชอบของครูโดยทั่วไป

ตามความคิดเห็นของบุคคลทั่ว ๆ ไป อาจมองหน้าที่และความรับผิดชอบของครูเพียงเพื่อสอนนักเรียนให้เป็นคนดีมีความรู้ความสามารถในการประกอบกิจการเลี้ยงชีพอย่างมีความสุข แต่ตามสภาพความเป็นจริงโดยทั่วไปแล้ว หน้าที่และความรับผิดชอบของครูมีมากกว่าที่กล่าวมาอีกมากมายหลายประการ กล่าวโดยสรุปที่สำคัญ ๆ มีดังต่อไปนี้ (ธีรศักดิ์ อัครบวร, 2542)

1. หน้าที่และความรับผิดชอบของครูต่อศิษย์ หน้าที่ความรับผิดชอบดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก ได้แก่ ตั้งใจสั่งสอนศิษย์และปฏิบัติหน้าที่ให้เกิดผลดีด้วยความเอาใจใส่ ต้องอบรม สั่งสอน ฝึกฝน สร้างเสริมความรู้ ทักษะและนิสัยที่ถูกต้องดีงามให้เกิดแก่ศิษย์อย่างเต็มความสามารถ ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ถ่ายทอดวิชาความรู้โดยไม่บิดเบือนและปิดบังอำพราง ไม่แสวงหาประโยชน์อันเป็นอามิสสินจ้างจากศิษย์ในการปฏิบัติหน้าที่ตามปกติ และไม่ใช้ให้ศิษย์กระทำการใด ๆ อันเป็นการหาประโยชน์ให้แก่ตนโดยมิชอบ นอกจากนี้ ครูต้องประพฤติ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ทั้งทางกาย วาจาและจิตใจ ต้องรักและเมตตาศิษย์ โดยให้ความเอาใจใส่ช่วยเหลือส่งเสริมให้กำลังใจในการศึกษาเล่าเรียนแก่ศิษย์โดยเสมอหน้า

2. หน้าที่และความรับผิดชอบของครูต่อสถาบันวิชาชีพครู อันได้แก่ ตนเอง เพื่อนครู และสถานศึกษา

ในการประกอบวิชาชีพครูโดยทั่วไปจะเป็นการทำงานเป็นทีมในสถานศึกษาที่จัดตั้งขึ้น ฉะนั้นหน้าที่และความรับผิดชอบของครูจะต้องมีต่อตนเอง และเพื่อนร่วมงานทั้งในระดับผู้บังคับบัญชา และบุคลากรอื่น ๆ ในสถานศึกษา ซึ่งอาจจะแยกแยะได้คือ พึ่งช่วยเหลือเกื้อกูลครูด้วยกันในทางสร้างสรรค์ เช่น การแนะนำแหล่งวิทยาการให้กัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ทางวิชาชีพ ซึ่งกันและกัน รักษาความสามัคคีระหว่างครู และช่วยเหลือซึ่งกันและกันในหน้าที่การงาน ไม่แบ่งพรรคแบ่งพวกหรือคิดทำลายกลั่นแกล้งซึ่งกันและกัน เต็มใจช่วยเหลือเมื่อเพื่อนครูขอความช่วยเหลือ เช่น เป็นวิทยากรให้แก่กัน ช่วยงานเวรหรืองานพิเศษซึ่งกันและกัน เป็นต้น ปฏิบัติตามระเบียบ และแบบธรรมเนียมอันดีงามของสถานศึกษา ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาซึ่งสั่งโดยชอบด้วยกฎหมาย และระเบียบแบบแผนของสถานศึกษา นอกจากนี้ควรพัฒนาตนเองทั้งในด้านวิชาชีพ บุคลิกภาพ และวิสัยทัศน์ให้ทันต่อการพัฒนาทางวิชาการ เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอยู่เสมอ มีความรักและศรัทธาในวิชาชีพครู เป็นสมาชิกที่ดีขององค์กรวิชาชีพครู และที่สำคัญยิ่งคือ ประพฤติตนอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริต ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเที่ยงธรรม ไม่แสวงหาประโยชน์สำหรับตนเองหรือผู้อื่นโดยมิชอบ

3. หน้าที่และความรับผิดชอบของครูต่อสังคม อันได้แก่ ผู้ปกครองนักเรียนและชุมชน

หน้าที่และความรับผิดชอบของครูนั้นย่อมอยู่ที่ศิษย์เป็นเป้าหมายสำคัญ แต่การสร้างเสริมศิษย์นั้นยังมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างอื่นด้วย คือผู้ปกครองนักเรียนและชุมชน ครูจึงต้องมีหน้าที่และรับผิดชอบต่อสถาบันทั้งสองนั้นด้วย ซึ่งได้แก่ ครูต้องให้ความร่วมมือกับผู้ปกครองในการอบรมสั่งสอนศิษย์อย่างใกล้ชิด ตลอดจนการร่วมแก้ปัญหาของศิษย์ทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านการศึกษาเล่าเรียน ความประพฤติ สุขภาพพลานามัย ปัญหาทางจิตใจ ฯลฯ ต้องให้คำปรึกษาหารือและแนะนำผู้ปกครองในการอบรมเลี้ยงดูเด็กในปกครองอย่างใกล้ชิด รายงานข้อมูลต่างๆ ของศิษย์ให้ผู้ปกครองทราบสม่ำเสมอและถูกต้องไม่บิดเบือน นอกจากนี้ครูต้องให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ปกครองและชุมชนในทางสร้างสรรค์ตามความเหมาะสม เช่น เป็นผู้นำในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและศิลปวัฒนธรรมของชุมชน

โครงการปรับปรุงหลักสูตรการฝึกหัดครู (2525) ได้กำหนดขอบเขตงานที่ครูประถมศึกษาคือ จะต้องปฏิบัติในหน้าที่ของครูประถมศึกษาโดยเฉพาะ 6 ด้าน คือ

1. งานสอน มีขอบข่ายครอบคลุมถึงการมีความพร้อมในด้านความรู้ ความสามารถเกี่ยวกับจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน หลักการประถมศึกษา หลักการสอนทั่วไป รวมถึงการมีทักษะในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ ตามหลักสูตร

ประถมศึกษา ซึ่งในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพนี้ ครูจะต้องมีความรู้ในเนื้อหาวิชาเฉพาะอย่างลึกซึ้ง มีทักษะในการใช้หลักสูตร การใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยี การวัดและประเมินผล

2. งานกิจการนักเรียน มีขอบข่ายครอบคลุมถึงการดำเนินงานบริการสุขภาพและสวัสดิภาพด้านการปกครองนักเรียน และงานส่งเสริมกิจกรรมนักเรียน โดยประสานกับผู้บริหารและเพื่อนร่วมงานได้

3. งานแนะแนว มีขอบข่ายครอบคลุมถึงจิตวิทยาพื้นฐานเพื่อการแนะแนว การดำเนินงานในด้านการเตรียม และจัดกระทำข้อมูลให้เป็นระบบที่ดีเพื่อการแนะแนว และในด้านการจัดกิจกรรมแนะแนวต่าง ๆ บริการแก่นักเรียน

4. งานธุรการ มีขอบข่ายครอบคลุมถึงการปฏิบัติงานธุรการทั่วไป (สารบรรณ การเงิน ระเบียบข้าราชการครู) งานธุรการที่เกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนการสอน (บัญชีเรียกชื่อ ทะเบียนนักเรียน สมุดประจำตัวนักเรียน ฯลฯ) และการปฏิบัติตามระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับการศึกษา (การใช้หลักสูตร การวัดและประเมินผล ฯลฯ)

5. งานพัฒนาสังคม มีขอบข่ายครอบคลุมถึงงานวิเคราะห์ชุมชน ศึกษาปัญหา และรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และงานพัฒนาโรงเรียนควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนในแง่มุมต่าง ๆ

6. งานพัฒนาตน มีขอบข่ายครอบคลุมถึงงานเสริมสร้างการพัฒนาทางบุคลิกภาพของตัวครูเอง ให้มีชีวิตที่มีคุณภาพ และเป็นครูที่สมบูรณ์แบบอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ อำไพ สุจริตกุล และคณะ (2521) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ขอบเขตหน้าที่และเกณฑ์มาตรฐานของการสอนระดับประถมศึกษา พบว่า ส่วนหนึ่งคือหน้าที่และงานของครูประถมศึกษา ประกอบด้วยงานครู 22 งาน ซึ่งจัดกลุ่มงานได้เป็น 8 กลุ่ม คือ งานสอน งานอบรมนักเรียน งานปกครองชั้น งานแนะแนว งานธุรการ งานกิจกรรมพิเศษของนักเรียนและชุมชน งานติดต่อกับผู้ปกครองและชุมชน และงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการให้การศึกษา

ชานเลอร์ และคณะ (Chandler and others, 1971) พะนอม แก้วกำเนิด (2530) และ พงศ์เพชร สังข์ศักดิ์ดา (2531) มีความเห็นสอดคล้องกันเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของครู ดังนี้ (อ้างถึงใน วัชรินทร์ ดีทรง, 2537)

1. งานสอน เริ่มตั้งแต่วางแผนการสอน การสร้างและเลือกอุปกรณ์ เลือกกิจกรรมการสอนที่เหมาะสม จัดบรรยากาศให้เหมาะสม บริการชั้นเรียน ปกครองชั้นเรียน และประเมินผลความก้าวหน้าของนักเรียน รวมทั้งรายงานความก้าวหน้าของโรงเรียน

2. การพัฒนาตนเองทางด้านวิชาการและความประพฤติ หมั่นแสวงหาความรู้เพิ่มเติม อยู่เสมอ เพื่อประโยชน์ในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่นักเรียน

3. การรับผิดชอบงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กิจกรรมเสริมหลักสูตร กิจกรรมในและนอกหลักสูตร เช่น งานแนะแนว งานอบรมชั้นเรียน การเป็นที่ปรึกษากิจกรรมนักเรียนต่าง ๆ งานด้านความสัมพันธ์กับชุมชน และการบริการสังคมในด้านวิชาการและด้านอื่น ๆ

จากการศึกษาและวิจัยของยุพิน จายะภูมิ (2533) ได้สรุปถึงงานในหน้าที่ของครูประถมศึกษา 5 ด้าน คือ งานด้านการจัดการสอน งานด้านการอบรมแนะแนว งานด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร งานด้านการพัฒนาตนเอง และงานด้านการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน นอกจากนี้ คณิงนิจ กล้าทอง (2542) กล่าวว่า ภาระหน้าที่ของครูประถมศึกษาจะเป็นภาระหน้าที่เกี่ยวกับการเตรียมการสอน การดำเนินการสอน และการประเมินผลการสอน ซึ่งการที่ครูจะปฏิบัติงานตามภาระหน้าที่ดังกล่าวให้สำเร็จลุล่วงไปได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ครูประถมศึกษาจำเป็นต้องปฏิบัติภาระหน้าที่ของตนในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การเตรียมการสอน การดำเนินการสอน การประเมินผลการสอน การพัฒนาบุคลิกภาพของตนเอง และการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับนักเรียน

กล่าวโดยสรุป หน้าที่และความรับผิดชอบของครูโดยทั่วไป ได้แก่ การอบรมสั่งสอน ฝึกฝน สร้างเสริมความรู้ ทักษะและนิสัยที่ดีงามให้แก่ นักเรียน จัดกิจกรรมที่ส่งเสริมพัฒนาการของนักเรียนในทุก ๆ ด้าน ปฏิบัติงานในหน้าที่และงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จเรียบร้อยและมีคุณภาพ รวมทั้งต้องมีการพัฒนาตนเองทั้งในด้านวิชาการ วิชาชีพ และความประพฤติอยู่เสมอ ตลอดจนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม โดยการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และหน่วยงานอื่น ๆ ตามความเหมาะสม

หน้าที่และความรับผิดชอบของครูตามรูปคำ "TEACHERS"

ธีรศักดิ์ อัครบวร (2542) ได้สรุปหน้าที่และความรับผิดชอบของครู โดยเทียบกับ พยัญชนะ จากคำว่า "TEACHERS" ดังนี้

T = Teaching and Training	การสั่งสอนและการฝึกฝนวิชาการ
E = Ethics Instruction	การอบรมคุณธรรมและจริยธรรม
A = Action Research	การวิจัยและการศึกษาค้นคว้า
C = Cultural Heritage	การถ่ายทอดวัฒนธรรม
H = Human Relationship	การสร้างมนุษยสัมพันธ์
E = Extra Jobs	การปฏิบัติงานที่พิเศษต่าง ๆ

R = Reporting and Counseling การรายงานผลนักเรียนและการแนะแนว

S = Student Activities การจัดกิจกรรมนักเรียน

หน้าที่ในการสั่งสอนและฝึกฝนวิทยาการ (Teaching and Training) ภารกิจประการแรกสุดและสำคัญที่สุดของผู้ประกอบวิชาชีพครู คือการสั่งสอนวิชาความรู้และการฝึกฝนวิทยาการให้กับศิษย์ ไม่ว่าจะหลักสูตรหรือปรัชญาการศึกษาจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ผู้เป็นครูก็จะต้องมีหน้าที่และรับผิดชอบในการจัดการศึกษาเล่าเรียน คุณภาพที่เด่นที่สุดของครูก็คือการสอน ครูที่สอนดีคือครูที่รู้จักฝึกฝนศิษย์ให้มีความรู้ความเข้าใจวิชาที่เรียน

หน้าที่อบรมคุณธรรมและจริยธรรม (Ethics Instruction) ภารกิจที่สำคัญอีกประการที่สังคมคาดหวังไว้ก็คือการอบรมจริยธรรมให้แก่ศิษย์ จริยธรรมเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์มีพฤติกรรมต่างจากสัตว์ ครูเป็นผู้อบรมกติกาสังคม กฎเกณฑ์ของสังคม ตลอดจนกิริยามารยาทที่สังคมพึงประสงค์ให้ศิษย์ โดยทั่วไปการอบรมจริยธรรมนั้นมีหลักการสำคัญคือ ครูต้องสั่งสอนสิ่งที่ควรกระทำ สิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติให้ก่อน แล้วครูต้องปฏิบัติให้ดู ให้เข้าใจวิธีการกระทำสิ่งต่าง ๆ ที่ถูกที่ควร แล้วให้ศิษย์ได้ปฏิบัติได้ฝึกฝนจนได้รับรู้ผลจากการปฏิบัติติดตามนั้น ให้มีประสบการณ์ตรงว่าการประพฤติดีนั้นทำให้มีความสุขได้อย่างไร

หน้าที่วิจัยและศึกษาค้นคว้า (Action Research) เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการพัฒนาตัวศิษย์ ครูจึงมีหน้าที่ต้องแสวงหาคำตอบในสภาพการทางการศึกษาทุก ๆ ด้านของนักเรียน ครูจึงต้องศึกษาค้นคว้าและวิจัยงานทุกด้านที่เกี่ยวกับห้องเรียน โรงเรียนและตัวนักเรียน ตลอดจนการแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบ และพัฒนาตนเองอยู่เสมอโดยการลงมือ (Action) กระทำ

หน้าที่ในการถ่ายทอดวัฒนธรรม (Cultural Heritage) สังคมคาดหวังให้ครูเป็นผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมให้กับเยาวชน ซึ่งเป็นสมาชิกใหม่ของสังคมต่อจากพ่อแม่และครอบครัว หน้าที่ในการถ่ายทอดมรดกของสังคมนี้นี้ ครอบคลุมทั้งการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ดี การส่งเสริมวัฒนธรรมที่ดี และการพัฒนาวัฒนธรรม เช่น การมีสัมมาคารวะ ความมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การใช้ภาษา กิริยามารยาททางสังคม ฯลฯ นอกจากนี้ยังรวมถึงการรณรงค์สร้างสรรค์วัฒนธรรมที่ดีแก่สังคม เช่น วัฒนธรรมทางการเมือง วัฒนธรรมทางการจราจร การมีวินัยต่าง ๆ เป็นต้น หน้าที่ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมนี้เป็นงานสร้างสังคมหรือสร้างชาติของครูนั่นเอง

หน้าที่ในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ (Human Relationship) งานในหน้าที่ครูต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับบุคคลในสังคมมากมาย ตั้งแต่ นักเรียน ผู้ปกครอง เพื่อนครู ผู้บังคับบัญชา บุคลากรในหน่วยงาน บุคลากรในชุมชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐในหน่วยงานอื่น ๆ ที่ต้องเกี่ยวข้องด้วย ครูต้องสร้างความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มบุคคลดังกล่าวแต่ละกลุ่ม เพื่อประโยชน์ของนักเรียนและสถานศึกษา

หน้าที่ปฏิบัติงานต่าง ๆ ขององค์กร (Extra Jobs) หน้าที่ของครูที่นอกเหนือจากการสอน การอบรมและพัฒนาลูกศิษย์แล้ว ครูจำนวนมากต้องม้งานบางอย่างที่ผู้บังคับบัญชามอบหมาย เป็นงานสนับสนุนการศึกษา เช่น งานธุรการโรงเรียน งานบรรณารักษ์ งานปกครอง งานอาหารกลางวัน งานตามระเบียบราชการ การตรวจเวรยาม การทำงานนอกสถานที่ ฯลฯ ซึ่งงานต่าง ๆ เหล่านี้บางลักษณะงานก็จำเป็นต้องใช้ความสามารถพิเศษบางประการของครู ครูจึงจำเป็นต้องศึกษา ฝึกฝน ความสามารถพิเศษบางอย่างไว้ด้วย เช่น งานคอมพิวเตอร์ ดนตรี ศิลปะ เป็นต้น

หน้าที่ในการรายงานผลนักเรียนและการแนะแนว (Reporting and Counseling) ครูต้องรายงานผลการพัฒนาของศิษย์ทุก ๆ ด้านต่อผู้ปกครองและผู้บังคับบัญชาอย่างสม่ำเสมอ ครูต้องมีความรู้ความเข้าใจและความสามารถในการวัดผลและประเมินผล ทั้งสามารถรายงานผลได้อย่างถูกต้องทั้งทางด้านการศึกษาเล่าเรียน ความประพฤติ สุขภาพอนามัย และลักษณะนิสัยของนักเรียน นอกจากการรายงานผลซึ่งเป็นระเบียบปฏิบัติแล้ว ครูยังต้องเป็นผู้ช่วยร่วมแก้ไขและป้องกันไม่ให้ศิษย์ล้มเหลวในการศึกษาและพัฒนาการด้านต่าง ๆ โดยการเป็นผู้ที่คอยให้คำแนะนำช่วยเหลือทั้งกับตัวศิษย์และผู้ปกครองด้วย ทั้งการรายงานผลและแนะแนวต้องทำสม่ำเสมอและตรงเวลา

หน้าที่จัดกิจกรรมนักเรียน (Student Activities) ครูต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการต่าง ๆ ของศิษย์ การจะพัฒนาให้ศิษย์มีประสบการณ์ที่เหมาะสมนั้น ครูต้องเป็นผู้จัดสภาพการณ์หรือกิจกรรมให้เหมาะสมนั่นเอง กิจกรรมนักเรียนที่ครูต้องจัดมีตั้งแต่กิจกรรมในชั้นเรียนที่เกี่ยวกับการเรียนการสอน กิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อให้ศิษย์มีโอกาสนำสิ่งที่เรียนในห้องเรียนไปใช้ และกิจกรรมนอกหลักสูตรเพื่อให้นักเรียนมีประสบการณ์ โลกทัศน์และวิสัยทัศน์ที่กว้างขวางซึ่งจะช่วยให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสำเร็จในชีวิต

จากหน้าที่และความรับผิดชอบของครูตามรูปคำ "TEACHERS" สรุปได้ว่า ครูมีหน้าที่หลักสำคัญคือ หน้าที่ในการสั่งสอนและฝึกฝนวิทยากร อบรมคุณธรรม จริยธรรม ถ่ายทอดวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมให้แก่นักเรียน และจัดกิจกรรมนักเรียนทั้งในชั้นเรียนและนอกชั้นเรียนให้นักเรียนได้ปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสบการณ์และการเรียนรู้ที่ดี อีกทั้งยังต้องรายงานผลเกี่ยวกับพัฒนาการของนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ ครูยังต้องมีการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เพื่อให้เกิดผลดีต่อการปฏิบัติงาน ตลอดจนต้องพัฒนาสังคมทั้งในและนอกโรงเรียนอีกด้วย

2.3 หน้าที่และความรับผิดชอบของครูตามมาตรฐานกำหนดตำแหน่งข้าราชการครู

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู (ก.ค.) ได้จัดทำกฎและระเบียบในการบริหารงานบุคคลสำหรับข้าราชการครู ที่เรียกว่า มาตรฐานกำหนดตำแหน่งข้าราชการครู ซึ่งแบ่งตำแหน่งข้าราชการครูออกเป็นสายงานการสอนและสายงานสนับสนุนการสอนหรือสายบริการ (สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ และคณะ, 2539)

สายงานการสอน

ลักษณะงานโดยทั่วไป ปฏิบัติงานเกี่ยวกับ (1) การเรียนการสอน การให้การศึกษ (2) การอบรม (3) การปกครองดูแล (4) การให้คำแนะนำและแนะแนวการศึกษา การแนะแนวอาชีพและปัญหาต่าง ๆ แก่นักเรียนและนักศึกษา (5) การบริการแก่สังคมในด้านวิชาการและด้านอื่น ๆ (6) การทำนุบำรุงเสริมสร้างศิลปวัฒนธรรม (7) การศึกษา ค้นคว้า วิจัย วิเคราะห์ นิเทศ วัสดุ ประเมินผล (8) เสนอแนะการปรับปรุงหลักสูตร เรียบเรียงเอกสารทางวิชาการ (9) การใช้สื่อการเรียนการสอน (10) การใช้เทคนิคและวิธีการใหม่ ๆ ทางการศึกษา เพื่อนำมาปรับปรุงการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และ (11) ปฏิบัติหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้อง

สายงานสนับสนุนการสอนหรือสายบริการ

ลักษณะงานโดยทั่วไป ปฏิบัติงานเกี่ยวกับ (1) งานธุรการ (2) งานการเงิน (3) งานบัญชี (4) งานพัสดุ (5) งานทะเบียนวัสดุ (6) งานแนะแนวการศึกษา (7) งานบรรณารักษ์ (8) งานโสตทัศนศึกษา (9) งานโภชนาการ (10) งานอนามัยโรงเรียน (11) งานพยาบาล และ (12) ปฏิบัติหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้อง

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2526) ได้กำหนดเกณฑ์มาตรฐานและแนวปฏิบัติของครูผู้สอน 6 งาน ดังนี้

1. งานวิชาการ งานวิชาการมีความสำคัญเป็นอันดับหนึ่งในจำนวนงานทั้ง 6 งาน ที่มีการจัดการในโรงเรียน งานวิชาการแปลงหลักสูตรไปสู่การเรียนการสอนในห้องเรียน ถ้าเปรียบกับร่างกายแล้ว งานวิชาการเปรียบเสมือนกับสมองของสถานศึกษา งานวิชาการเป็นเรื่องเกี่ยวกับหลักสูตรหรือการพัฒนาหลักสูตร ได้แก่ การจัดการเรียนการสอน การวัดผลประเมินผล การเรียนการสอน การนิเทศการศึกษา ตลอดจนการจัดกิจกรรมทุกรูปแบบในการพัฒนางานวิชาการ อันที่จะตอบสนองวัตถุประสงค์ของหลักสูตร

2. งานธุรการและการเงิน งานธุรการเปรียบเสมือนหัวใจของสถานศึกษา คอยสูบฉีดโลหิตไปหล่อเลี้ยงส่วนต่าง ๆ ของสถานศึกษา เพราะสถานศึกษาจะต้องติดต่อประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ขณะเดียวกันก็ต้องจัดการกับกิจกรรมทุกอย่างภายในโรงเรียน เช่น ระบบงานสารบรรณ ระบบการเงิน การงบประมาณ การเบิกจ่ายงบประมาณ ตลอดจนการบริหาร

งบประมาณของสถานศึกษาให้เป็นไปอย่างประสานกลมกลืนในฐานะเป็นหน่วยงานทางราชการและงานดูแลความเรียบร้อยทั่วไป

3. งานบุคลากร การจัดการงานบุคลากรเป็นการพัฒนาครู การกำกับดูแล และนิเทศงานครูให้ปฏิบัติงานในเรื่องการเรียนการสอนให้เกิดประสิทธิภาพ การพิจารณาความดีความชอบให้แก่ครู ตลอดจนการวางแผนพัฒนาบุคลากรตั้งแต่การเสนอคนที่เข้าสู่ตำแหน่ง การถ่ายเทการโยกย้ายบุคลากร

4. งานอาคารสถานที่ งานด้านนี้เปรียบเสมือนเครื่องประดับและอารมณ์ของสถานศึกษาเป็นงานเกี่ยวกับเรื่องการวางแผนการใช้อาคารสถานที่ การซ่อมแซม การบำรุงรักษา ตลอดจนการตกแต่งบริเวณสถานที่ อาคารเรียน อาคารเอนกประสงค์ เรือนเพาะชำ และห้องน้ำ ห้องส้วมนักเรียนทั้งนี้เพื่อสร้างบรรยากาศของโรงเรียน

5. งานความสัมพันธ์กับชุมชน สถานศึกษาจำเป็นต้องอยู่ร่วมกับชุมชนในสังคมนั้น ๆ จึงจำเป็นต้องให้การสนับสนุนและบริการชุมชนในเรื่องเกี่ยวกับการให้ยืมอาคารสถานที่ วัสดุ อุปกรณ์ การให้บุคลากรไปบริการความรู้ในส่วนที่เกี่ยวข้อง

6. งานกิจการนักเรียน งานกิจการนักเรียนเปรียบเสมือนหน้าตาของสถานศึกษา เพราะถ้าสถานศึกษาใดมีกิจกรรมนักเรียนดีเด่น และสร้างชื่อเสียงให้กับสถานศึกษานั้นๆ ก็จะทำให้สถานศึกษานั้นเป็นที่ยอมรับได้อย่างรวดเร็ว เช่น กิจกรรมนักเรียนในเรื่องเกี่ยวกับวงดุริยางค์ เกี่ยวกับการกีฬา การแข่งขัน การประกวดความสามารถต่าง ๆ เป็นต้น

จากหน้าที่และความรับผิดชอบของครูตามมาตรฐานกำหนดตำแหน่งข้าราชการครู ดังที่ได้กล่าวมานี้ สรุปได้ว่า ภาระหน้าที่และความรับผิดชอบของครูประกอบด้วยงาน 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ การปฏิบัติงานในด้านการสอน ซึ่งรวมไปถึงการจัดการกิจกรรมทุกประเภทที่เกี่ยวข้องกับนักเรียนโดยตรง และอีกส่วนหนึ่งคือ การปฏิบัติงานในด้านอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากงานด้านการสอน เช่น งานธุรการและการเงิน งานอาคารสถานที่ งานโสตทัศนศึกษา และงานโภชนาการ เป็นต้น โดยงานในส่วนนี้จะป็นงานที่ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนานักเรียนและโรงเรียนให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

3. ลักษณะของครูที่พึงประสงค์

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม สิ่งแวดล้อม วิทยาการและเทคโนโลยีในโลกปัจจุบัน ย่อมเปลี่ยนวิถีชีวิต วิถีสังคม และวิถีแห่งวิชาชีพไปบ้างตามสมควร ซึ่งแม้สังคมไทยจะเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ แต่ครูยังคงต้องรักษามาตรฐานแห่งคุณลักษณะของวิชาชีพไว้ เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีของศิษย์ เป็นผู้สร้างสมาชิกใหม่ของสังคมให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ

แก่สังคม ซึ่งการที่จะได้ชื่อว่าเป็น ครูดี นั้นจึงต้องเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะที่ดีที่พึงประสงค์ บางประการที่แตกต่างจากผู้ประกอบวิชาชีพอื่น

3.1 ลักษณะของครูที่พึงประสงค์ตามแนวพระพุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาตามหลักพระพุทธศาสนา ครูในฐานะกัลยาณมิตรของศิษย์ คือ เป็นมิตรแท้ หรือมิตรดี เป็นที่พึ่งของศิษย์ได้เป็นอย่างดี ต้องมีกัลยาณมิตรธรรม 7 ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรม 7 ประการ (วิไล ตั้งจิตสมคิด, 2544) คือ

1. ปิโย หมายถึง น่ารัก คือ การทำตัวเป็นที่รักแก่ศิษย์และบุคคลทั่วไป การที่ครูจะเป็นที่รักแก่ศิษย์ควรตั้งตนอยู่ในพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา
2. ครุ หมายถึง การเป็นบุคคลที่มีความหนักแน่นมั่นคง ทั้งในด้านของจิตใจ และ ความรอบรู้ ธรรมที่จะช่วยให้ครูมีคุณสมบัติดังกล่าว คือ พละ 5 ประการ
3. ภาวนียो คือ การเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีความประพฤติดีงามควรแก่การเคารพ คือ การแต่งกายเรียบร้อย กิริยาท่าทางสง่าผ่าเผย วาจาอ่อนหวาน มีวิทยาความรู้และมีระเบียบวินัยอันดี การที่ครูจะอบรมสั่งสอนศิษย์ให้เป็นผู้มีความประพฤติดีงามได้นั้นตัวครูเองจะต้องอบรมตนเองให้เป็นผู้มีความประพฤติที่ดีงามเสียก่อน
4. วัตตา คือ เป็นผู้มีความสามารถในการดัดเตือนสั่งสอน เพื่อให้ศิษย์มีความรู้ ความสามารถ และเป็นคนดี คือ ใช้ความรู้ ความสามารถไปในทางสุจริต เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นได้ เพื่อให้สามารถนำไปปฏิบัติได้ ลักษณะการสอนในพุทธศาสนามี 4 ประการ คือ
 - 4.1 สันทัสนา คือ สอนให้เข้าใจชัดเจน เห็นจริงอย่างที่ต้องการ ซึ่งจะต้องดำเนินไปตามลำดับขั้นดังนี้ สอนจากสิ่งที่ย้ำไปยาก สอนจากสิ่งที่เป็นรูปธรรมไปหาสิ่งที่เป็นนามธรรม สอนจากสิ่งที่คุ้นเคยไปหาการใช้เหตุผล
 - 4.2 สมหาปนา มีการกระตุ้นแรงเร้า เพื่อให้เกิดความกระตือรือร้นที่จะประพฤติปฏิบัติตามที่ครูสอน
 - 4.3 สมุตเตชนา สร้างกำลังใจ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง กล้าคิด กล้าพูด กล้าทำ และมีมานะว่าจะต้องเรียน
 - 4.4 สัมปหังสนา สร้างความเพลิดเพลินให้แก่ผู้เรียน คือ มีเทคนิคในการสอน ที่จะทำให้การเรียนการสอนน่าสนใจ ครูจะต้องมีกลวิธีที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดความร่าเริง และมีความสุขต่อการเรียน

5. วจนักขโม คือ เป็นผู้มีความอดทนต่อถ้อยคำ และอดทนต่อกิริยาวาจาอันก้าวร้าวรุนแรงของผู้อื่นได้นั้น เป็นสัญลักษณ์ของความเข้มแข็ง และการรู้จักหักห้ามใจ ครูจะต้องมีขันติ รู้จักรักษาควบคุมอารมณ์ และมีความยับยั้งชั่งใจเพราะหน้าที่ของครูก็คือ เปลี่ยนพฤติกรรมของคนที่ไม่รู้ให้รู้ ดังนั้นครูจึงต้องพร้อมที่จะทนต่อถ้อยคำรบกวนโต้แย้งซักถามของผู้เรียน ไม่เบือนหน้าหรือขุ่นเคืองที่จะให้ความกระจ่างในเรื่องต่างๆ ที่ผู้เรียนยังเคลือบแคลงสงสัยไม่เข้าใจ ครูจะต้องระลึกถึงอยู่เสมอว่า ผู้เรียนแต่ละคนมีสติปัญญาความสามารถแตกต่างกัน และยังมีมาจากสภาพแวดล้อมต่างกันด้วย

6. คัมภีร์ัญจะ กถัง กัตตา คือ สามารถขยายข้อความที่ยากให้ง่ายแก่การเข้าใจ เพราะวิชาการต่างๆ ที่ครูนำมาสอนนั้นล้วนเป็นเรื่องที่ผู้เรียนไม่เคยเรียนมาก่อน ครูจะต้องมีวิธีที่จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจเรื่องยากๆ ได้ง่าย

7. โน จัญฐานะ นิโยชเย คือ การรู้จักและแนะนำศิษย์ไปในทางที่ถูกที่ควร วิธีการแนะนำศิษย์ไปในทางที่ถูกที่ควรนั้นมีอยู่ 3 ประการ คือ

7.1 นิคคหวิธี ใช้วิธีขู่กำราบ เป็นวิธีเตือนให้ศิษย์รู้สึกตัวและละความชั่ว กล่าวคือ เมื่อเห็นศิษย์ประพฤติไปในทางที่ไม่ถูกไม่ควร ครูต้องว่ากล่าวตักเตือนหรือลงโทษ ไม่ควรปล่อยปละละเลยให้มีการกระทำซ้ำๆ จนกลายเป็นนิสัย แต่การลงโทษก็ต้องพิจารณาให้เหมาะสม เพื่อให้เกิดความสำนึกผิดหรือหลาบจำ ไม่ใช่เป็นการซ้ำเติมหรือทำจนเกินกว่าเหตุ

7.2 ปัคคหวิธี ใช้วิธีการยกย่องชมเชย เป็นการกระตุ้นส่งเสริมให้เกิดนิสัยที่ดีและป้องกันไม่ให้เกิดนิสัยที่ไม่ดี เมื่อใดที่เห็นศิษย์ทำความดีครูจะต้องยกย่องชมเชย เพื่อให้ศิษย์มีกำลังใจที่จะทำความดีซ้ำอีกจนกลายเป็นนิสัยที่ดีงามติดตัว การยกย่องชมเชยควรกระทำทั้งต่อหน้าและลับหลังเพื่อแสดงให้เห็นว่าครูมีความจริงใจ

7.3 ทัญฐานคควิธี ใช้วิธีกระทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง ครูต้องการให้ศิษย์ประพฤติปฏิบัติอย่างไร ครูก็ต้องปฏิบัติเช่นนั้นให้ศิษย์ได้เห็นเป็นตัวอย่าง

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ลักษณะของครูที่พึงประสงค์ตามแนวพระพุทธศาสนา ควรมีกัลยาณมิตรธรรม 7 ซึ่งเป็นธรรมที่เกี่ยวกับการสั่งสอนศิษย์ การให้ความรู้ ความอบอุ่น และความมั่นใจแก่ศิษย์ ดังนั้น ผู้เป็นครูที่ดีจะต้องยึดมั่นในคุณสมบัติของครู หรือของมิตรที่ดี มิตรแท้ ซึ่งจะเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ อันจะก่อให้เกิดความสุขความเจริญทั้งแก่ศิษย์และแก่ตัวครูเอง

3.2 ลักษณะของครูที่พึงประสงค์ตามแนวคิดในวงการการศึกษาตะวันตก

วงการการศึกษาตะวันตกได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับลักษณะของครูที่ดีไว้มากมายเช่นเดียวกับวงการการศึกษาไทย ซึ่งลักษณะของครูที่ดีในทัศนะของนักการศึกษาตะวันตกนั้น คาร์ช และ เอสตราบรูค (Karch and Estrabrook, 1956) ได้ศึกษาและวิเคราะห์ลักษณะของครูพบว่า ครูที่ดีจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ เข้ากับนักเรียนได้ดี มีเมตตา มีศีลธรรมและหนักแน่น มีเหตุผล ควบคุมอารมณ์ได้ดี และมีน้ำใจเป็นนักกีฬา

เฮลด์ และ มัวร์ (Heald and Moore, 1968) ได้ทำการศึกษาวิจัยคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นครู จะต้องมึลักษณะทางกายและทางใจที่นอกเหนือจากคุณสมบัติทางวิชาชีพของตน คือ มีวิจารณ์ญาณมองโลกในแง่ดี มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีเมตตาและปกป้องคนอื่นเสมอ มีความละเอียด ประณีต สะอาด รอบคอบ มีอารมณ์ที่มั่นคงและคงที่ เต็มใจทำงานและพร้อมที่จะได้รับมอบหมายงานเสมอ เพราะงานของครูเป็นงานที่ต้องเสียสละ ในขณะที่เฮนจัม (Henjum, 1969) ได้ศึกษาความคิดเห็นของนักศึกษาครูในมหาวิทยาลัยมิเนส โซต้า โดยใช้แบบสอบถามที่ชื่อ "Gettel's Sixteen Personal Factor Questionnaire" ผลปรากฏว่าครูที่ดีควรมีความรู้ และ รั้วรอบ มีความกระตือรือร้น มีความพร้อมทางอารมณ์ และควบคุมตนเองได้ดี

นอกจากนี้ เฮสซง และ วีคส์ (Hessong and Weeks อ้างถึงใน ไพพรรณ เกียรติโชคชัย, 2536) ได้สรุปแนวความคิดเกี่ยวกับลักษณะของครูที่ดีและครูที่พึงประสงค์ไว้ได้แก่ เป็นผู้มีความรอบรู้ มีอารมณ์ขัน มีความยืดหยุ่นผ่อนปรน มีความตั้งใจในการทำงาน มีความซื่อสัตย์ มีความสามารถสร้างความชัดเจน มีความอดทน เป็นคนเปิดเผย เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้สามารถประยุกต์ทฤษฎีไปปฏิบัติได้ มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความสามารถในศิลปะวิทยาการหลาย ๆ ด้าน และเป็นผู้แต่งกายเหมาะสมและมีสุขอนามัยส่วนบุคคลดี

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าลักษณะของครูที่ดีและครูที่พึงประสงค์คือ ครูจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ดี มีบุคลิกภาพดี มีมนุษยสัมพันธ์ดี ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ รักความก้าวหน้า และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

3.3 ลักษณะของครูที่พึงประสงค์ตามเกณฑ์มาตรฐานของคุรุสภา

คณะอนุกรรมการส่งเสริมวิชาชีพครูของคุรุสภา (2534) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเกณฑ์มาตรฐานในการปฏิบัติตนของครู ซึ่งใช้บังคับลักษณะของครูที่ดี และได้สรุปว่าครูควรมีคุณลักษณะสำคัญ 4 ประการ ดังนี้

1. รอบรู้ คือครูจะต้องมีความรอบรู้ในวิชาชีพของตน เช่น ปรัชญาการศึกษา ประวัติ

การศึกษา หลักการศึกษา นโยบายการศึกษา แผนและโครงการพัฒนาการศึกษา และจะต้องมีความรู้เชี่ยวชาญในเรื่องหลักสูตร วิธีสอน และวิธีประเมินผลการศึกษาในวิชาหรือกิจการที่ตนรับผิดชอบ นอกจากนี้ครูควรมีความรู้เกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมของตนและของโลก

2. **สอนดี** คือ ครูจะต้องทำการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ มีการพัฒนาการสอนให้สอดคล้องกับความสามารถและความสนใจของนักเรียน อีกทั้งสามารถให้บริการและแนะแนวในด้าน การเรียน การครองตน และการรักษาสุขภาพอนามัย จัดทำและใช้สื่อการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสามารถปรับการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับสถานการณ์บ้านเมืองในปัจจุบัน

3. **มีคุณธรรมและจรรยาบรรณ** คือ ครูต้องมีศรัทธาในวิชาชีพครู ตั้งใจใช้ความสามารถทางวิชาชีพเพื่อให้บริการแก่นักเรียนและสังคม มีความซื่อสัตย์ต่อหลักการของอาชีพครู มีความรับผิดชอบในด้านการศึกษาต่อสังคม ชุมชน และนักเรียน มีความรัก ความเมตตา และความปรารถนาดีต่อนักเรียน อุทิศตนและเวลาเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนทุกคนได้รับความเจริญเติบโตและพัฒนาการในทุกด้าน

4. **มุ่งมั่นพัฒนา** คือ ครูต้องรู้จักสำรวจและปรับปรุงตนเอง สนใจใฝ่รู้และศึกษาค้นคว้าความรู้ต่างๆ รู้จักเพิ่มพูนวิทยฐานะของตนเอง พยายามคิดค้นทดลองใช้วิธีการใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน และร่วมพัฒนาชุมชนด้วย

จากลักษณะของครูที่พึงประสงค์ตามเกณฑ์มาตรฐานของคุรุสภาดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า ครูที่ดีและเป็นที่พึงประสงค์นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ มีความสามารถในทุก ๆ ด้าน ปฏิบัติการสอนได้เป็นอย่างดี มีความใฝ่รู้ พัฒนาตนเองอยู่เสมอ รวมทั้งจะต้องมีคุณธรรมจริยธรรม และประพฤติปฏิบัติตนตามจรรยาบรรณวิชาชีพอีกด้วย

3.4 ลักษณะของครูที่พึงประสงค์จากผลการศึกษาวิจัย

การศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของครูที่ดีและครูที่พึงประสงค์นั้น มีการศึกษาและวิจัยในหลายแง่มุมและหลากหลายกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

เฉลียว บุรีภักดี (2520) ได้ศึกษาลักษณะของครูที่ดี พบว่าลักษณะของครูที่ดีประกอบด้วย

1. มีความรู้ดี หมั่นศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมให้ทันสมัย และนำความคิดใหม่ๆ มาปรับปรุงการสอนอยู่เสมอ

2. มีความสามารถในการสอน สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง เตรียมการสอนดี ตั้งใจสอน และนำเทคนิคใหม่ ๆ มาใช้ในการสอน
3. มีคุณธรรม เช่น มีความยุติธรรม เมตตากรุณา มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ตรงต่อเวลา ตลอดจนรักและเอาใจใส่ต่อนักเรียน
4. มีความประพฤติเรียบร้อย วาจาสุภาพ แต่งกายสะอาดเรียบร้อย และเหมาะสมกับกาลเทศะ
5. มีมนุษยสัมพันธ์ดี อารมณ์แจ่มใสไม่บูดบึ้ง สุภาพอ่อนน้อม เข้าใจปัญหาและความต้องการของนักเรียน
6. สุขภาพดีแข็งแรง และละเว้นสิ่งเสพติด
7. ยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเข้าใจในกระบวนการปกครองระบอบประชาธิปไตย
8. มีความศรัทธาในอาชีพครู
ธีรพงศ์ แก่นอินทร์, นิราศ จันทรกิจ และสมคิด ธนะเรืองสกุลไทย (2529) ได้ศึกษาวิเคราะห์ประวัติครูดีเด่นจากหนังสือประวัติครู จำนวน 24 คน พบว่า คุณลักษณะเด่นของครูที่ดีอันเป็นลักษณะร่วมกว้าง ๆ มีดังต่อไปนี้
 1. มีความตั้งใจทำงานอย่างจริงจังด้วยความรัก และความรับผิดชอบ
 2. มีความขยันขันแข็ง
 3. มีความเสียสละ
 4. เป็นผู้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน
 5. อุทิศเวลาให้แก่งานราชการ
 6. มีกิจกรรมยามว่างเรียบร้อย
 7. มีความเมตตากรุณา มีความซื่อสัตย์สุจริต
 8. มีอารมณ์แจ่มใสร่าเริง มีอารมณ์ขัน มีอัธยาศัยดี มีมนุษยสัมพันธ์ดี เป็นผู้ที่ชอบช่วยเหลือผู้อื่น มีความรักศิษย์ ห่วงใยเอาใจใส่ต่อศิษย์ ถ้ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ โดยไม่ปิดบังอำพราง
9. มีจิตใจโอบอ้อมอารี ประกอบแต่กรรมดี วางตนอยู่ในศีลธรรม เป็นคนที่เฉลียวฉลาด เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่ม
10. เป็นคนไม่ถือตัว มีความมักน้อย มีจิตใจแน่วแน่มั่นคง มีความกล้าหาญ
11. มีความคิดกว้างไกล มีความสุขุมรอบคอบ มีความกตัญญู มีความยุติธรรมแก่ทุกคน
12. ทำงานโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน มีความมัธยัสถ์ เป็นคนตรงต่อเวลา

13. ให้เกียรติยกย่องผู้อื่น มีน้ำใจเป็นนักกีฬา มีความเลื่อมใสในศาสนาอย่างจริงจัง

14. มีความเป็นผู้นำ มีขันติ รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีระเบียบวินัย

อำไพ สุจริตกุล (2533) ได้เสนอว่า คุณลักษณะของครูที่พึงประสงค์ ควรประกอบไปด้วยคุณสมบัติที่สำคัญและจำเป็น 3 ด้าน คือ

1. มีความรู้ดี ซึ่งได้แก่ ความรู้ในวิชาการทั่วไป ความรู้ในเนื้อหาวิชาที่จะสอน ความรู้ในวิชาครู และความรู้ในหน้าที่และงานครูทุกประการ

2. มีทักษะในการสอนและการปฏิบัติงานครู เช่น อธิบายเก่ง สอนสนุก ใช้สื่อหรืออุปกรณ์เสมอ จัดกิจกรรม สร้างบรรยากาศให้น่าเรียน ชี้แนะแนวทางในการศึกษา โดยใช้นวัตกรรมหรือเทคโนโลยีที่ทันสมัย

3. มีคุณธรรมนิยม อันได้แก่ คุณธรรมของครู จริยธรรม และคตินิยมในความเป็นครู มีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพครู รักการสอน ช่วยพัฒนาคนและสังคม

นอกจากนี้ วีระศักดิ์ อัครบวร (2542) ได้สรุปลักษณะของครูที่ดี เป็นลักษณะสำคัญ ๆ 3 ด้าน คือ

1. ภูมิรู้ ลักษณะของครูที่ดีในด้านนี้ได้แก่ คุณสมบัติส่วนตัว ที่เกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถทางด้านวิชาการที่จะสอน ตลอดจนการเป็นผู้ที่มีสติปัญญาดี เฉลียวฉลาด เชื่อมั่นในตนเอง มีความคิดสร้างสรรค์ รู้จักแสวงหาความรู้ใหม่ๆ เป็นต้น ภูมิรู้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของครูได้แก่ การสอนดี และปกครองดี สามารถอธิบายได้รวบรัดชัดเจน สอนสนุก ทำเรื่องที่ยากให้ง่ายขึ้น ควบคุมชั้นเรียนให้อยู่ในระเบียบวินัย เป็นต้น

2. ภูมิธรรม ลักษณะของครูที่ดีในด้านนี้ได้แก่ การประพฤติดี เว้นจากอบายมุขทั้งปวง กระทำแต่สิ่งที่ดีที่สุจริต ทั้งกาย วาจา และใจ นอกจากนี้ครูต้องมีจรรยาบรรณและคุณธรรมสูง ชื่อสัตย์ เสียสละ มีเมตตากรุณา ยุติธรรม และมานะอดทน เป็นต้น

3. ภูมิฐาน ลักษณะของครูที่ดีในด้านนี้ได้แก่ บุคลิกภาพดี รูปร่างท่าทางดี แต่งการสะอาดเรียบร้อย พุดจาไพเราะนุ่มนวล น้ำเสียงชัดเจน มีลักษณะเป็นผู้นำ เป็นต้น นอกจากนี้ครูยังต้องเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีอัธยาศัยไมตรีกับบุคคลทุกเพศ ทุกวัย ทุกชนชั้น

จากการศึกษาวิจัยและค้นคว้าของท่านพุทธทาสภิกขุ (2524), สุมณ อมรวิวัฒน์ (2536), อำไพ สุจริตกุล (2536), ท.กัลย์ไม้ ณ อยุธยา (2537), สิริพร บุญญานันท์ (2537), ไพฑูรย์ สินลาร์ตัน (2537), ประกอบ คุปรัตน์ (2539), และสำนักงานเลขาธิการคุรุสภา (2537) (อ้างถึงใน ดิเรก พรสีมา และคณะ, 2541) พบผลการศึกษาที่สอดคล้องกันคือ ครูที่ดีควรมีลักษณะที่จำเป็น 3 ด้านต่อไปนี้

1. ด้านคุณลักษณะ จะต้องเป็นผู้ที่มีความใฝ่รู้และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ มีความรัก

และศรัทธาในวิชาชีพครู ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้เรียน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนและสามารถเป็นผู้นำชุมชนได้

2. ด้านความรู้ของครู จะต้องมีความรู้จริงในวิชาที่สอน มีความรู้ด้านเทคนิคการสอน จิตวิทยา การวัดและประเมินผล รอบรู้ในข้อมูลข่าวสารรอบตัว เรื่องราวในท้องถิ่น รวมทั้งจะต้องมีความรู้ด้านการวิจัย วิทยาการคอมพิวเตอร์ และภาษาอันเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้

3. ด้านการถ่ายทอดความรู้ สามารถประยุกต์ใช้เทคนิคการสอนต่าง ๆ ในการสอน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในเนื้อหาวิชาที่เรียน สามารถอบรมบ่มนิสัยให้ผู้เรียนมีศีลธรรมและอุปนิสัยที่ดี รวมทั้งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้ที่ใฝ่รู้และก้าวทันเทคโนโลยี สามารถมองกว้าง คิดไกล และมีวิจารณ์ญาณที่จะวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองได้

จากแนวคิดของนักการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า คุณลักษณะของครูที่ดีและครูที่พึงประสงค์นั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถทั้งในด้านวิชาการและวิชาชีพของตน มีความรู้คู่คุณธรรม มีความตั้งใจทำงานอย่างจริงจังด้วยความรักและรับผิดชอบ มีความขยันขันแข็ง มีความเสียสละ เป็นคนที่ใฝ่รู้ใฝ่เรียน อุทิศเวลาให้กับงานราชการ มีกิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อย อ่อนน้อมถ่อมตน มีความเมตตากรุณา มีความซื่อสัตย์สุจริต มีมนุษยสัมพันธ์ดี ห่วงใยเอาใจใส่ ต่อศิษย์ พัฒนาศิษย์ให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพในสังคมต่อไป

4. การปฏิบัติงานของครูในโรงเรียนประถมศึกษา

ปัจจุบันโรงเรียนประถมศึกษามีงานที่จะต้องดำเนินการค่อนข้างมากและซับซ้อน ครูผู้ซึ่งเป็นบุคลากรที่สำคัญยิ่งในโรงเรียนต้องเพิ่มภาระหน้าที่และความรับผิดชอบในการจัดการดำเนินงานต่าง ๆ ภายในให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี นอกจากงานในหน้าที่หลักด้านงานสอนที่นับว่าสำคัญแล้ว ครูยังต้องรับผิดชอบงานต่าง ๆ ในโรงเรียน เพื่อการพัฒนาในทุก ๆ ด้านของนักเรียนและโรงเรียน ซึ่งสามารถสรุปการปฏิบัติงานในหน้าที่และความรับผิดชอบของครูในด้านการสอน การพัฒนานักเรียน การพัฒนาโรงเรียน การพัฒนาตนเอง การบริการความรู้แก่ผู้อื่น และการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

4.1 ด้านการสอน

การเตรียมการสอน

ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นกับนักเรียน จำเป็นจะต้องเตรียมการ

ล่วงหน้าที่เรียกว่า การเตรียมการสอน ซึ่งการเตรียมการสอนของครูจะทำให้ครูมีความพร้อม มีความเชื่อมั่นในการสอนยิ่งขึ้น และรู้ว่าจะสอนอย่างไร ให้นักเรียนเรียนรู้อะไร เรียนโดยวิธีใดได้ผลดีที่สุด ใช้วิธีการใดทดสอบเพื่อให้รู้ว่านักเรียนของตนเรียนรู้สิ่งที่เรียนไปแล้วนั้นเพียงใด เพื่อจะได้หาข้อบกพร่องสำหรับแก้ไขในการสอนและการจัดกิจกรรมในครั้งต่อไป หรืออาจหาทางช่วยเหลือโดยวิธีการสอนซ่อมเสริมในกรณีที่นักเรียนมีสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนต่ำ (ไสว สุขคนธา, 2528) ซึ่งสอดคล้องกับ บำรุง กัดเจริญ และฉวีวรรณ กินวงค์ (2527) ที่กล่าวว่า การเตรียมการสอนเป็นการเตรียมตัวครูผู้สอน โดยการบันทึกการสอน เตรียมสื่อการสอนและอื่น ๆ เพื่อให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปตามลำดับขั้น และบรรลุตามจุดประสงค์ที่วางไว้ ซึ่งการเตรียมการสอนแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ การเตรียมตัวของครู และการทำบันทึกการสอน

1. การเตรียมตัวของครู มี 2 ลักษณะ คือ

1.1 การเตรียมตัวในระยะยาว หรือการเตรียมตัวโดยทั่วไป หมายถึง การศึกษาและทำความเข้าใจในหลักสูตร คือ จะต้องเข้าใจหลักการ จุดหมาย และโครงสร้างของหลักสูตร ประถมศึกษา เพื่อให้รู้ว่าสอนอะไรแก่นักเรียน สอนอย่างไร สอนโดยวิธีใด จะสอนนักเรียนให้เป็นคนลักษณะใด ซึ่งเอกสารประกอบหลักสูตรที่ควรศึกษาเพิ่มเติม ได้แก่ คู่มือการใช้หลักสูตร คู่มือครู หนังสืออ่านประกอบ แบบฝึกหัด รวมทั้งต้องศึกษาวิธีการวัดและประเมินผลด้วย

1.2 การเตรียมตัวในระยะสั้น หรือ การเตรียมตัวเพื่อสอนในแต่ละวัน หมายถึง การศึกษาความคิดรวบยอดทั้งหมด ศึกษาจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม สื่อการสอน การวัดผลและการประเมินผลของบทเรียนนั้นให้เข้าใจ เพื่อกำหนดเวลาและกิจกรรม ตลอดจนเนื้อหาเพิ่มเติมให้เหมาะสม

2. การทำบันทึกการสอน ผู้สอนจะต้องพิจารณาว่า ในการสอนครั้งหนึ่ง ๆ นั้น จะสอนให้นักเรียนเกิดความคิดรวบยอดจากการเรียนรู้ในครั้งนั้นๆ เรื่องนั้น ๆ อย่างไร โดยยึดจุดประสงค์เป็นหลัก ส่วนกิจกรรมต่าง ๆ สื่อการเรียนการสอน ครูสามารถประยุกต์ใช้ได้ตามความเหมาะสมกับสภาพจริงที่สอน โดยพิจารณาจากการสอนในครั้งนั้นจะสอนให้นักเรียนบรรลุจุดประสงค์กี่ข้อ มีเวลาสอนกี่คาบ สอนให้เกิดความคิดรวบยอดอะไร ให้นักเรียนทำกิจกรรมอะไรบ้างจึงจะบรรลุจุดประสงค์ จะใช้สื่อการเรียนอย่างไรประกอบการทำกิจกรรม และจะวัดผลและประเมินผลด้วยวิธีใด จึงจะสอดคล้องกับจุดประสงค์ (สุปรียา มาลากาญจน์, 2528)

จากการวิจัยของ ทูน ภาษีธรรม (2539) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการสอนภาษาไทยของครูภาษาไทยดีเด่น ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปัตตานี พบว่า ด้านการเตรียมการสอน ครูภาษาไทยดีเด่นเตรียมการสอนล่วงหน้าทุกครั้ง และผลการวิจัยของดุษฎีเยี่ยมทรัพย์ (2540) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นระดับประถมศึกษา

ในด้านการสอนพบว่า ครูส่วนใหญ่มีการเตรียมการสอนล่วงหน้าทุกครั้ง จัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสอนโดยเน้นทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ใช้สื่อการสอนที่ผลิตขึ้นเอง วัดและประเมินผลด้วยวิธีการสังเกต

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดการศึกษาของประเทศไทยในปัจจุบัน เป็นการจัดการศึกษาตามแนวปฏิรูปการศึกษาที่มุ่งเน้นให้มีการปฏิรูปการเรียนรู้โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญหรือเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ ดังนั้น ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนหรือการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญนั้น ครูจะต้องรู้จักใช้ทฤษฎีและเข้าใจพฤติกรรมนักเรียน ความต้องการ และความสามารถที่แท้จริงของนักเรียนทุกคน (Student-centered teaching-A philosophy, 2001; Fennimore, 1995) ซึ่งหลักการในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญนั้น กรมวิชาการ (2544) ได้เสนอแนะหลักการไว้ดังนี้

1. การปรับความคิดของครูให้มองนักเรียนบนพื้นฐานของความรักความเข้าใจว่านักเรียนมีศักยภาพในการเรียนรู้ พร้อมทั้งเอื้ออำนวยความสะดวก จัดบรรยากาศให้เอื้อต่อผู้เรียนในการแสวงหาความรู้ มีอิสระในการคิด ลงมือปฏิบัติจริง
2. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ยึดหลักการพัฒนาผู้เรียนให้ถึงศักยภาพสูงสุด คือผู้เรียนได้พัฒนาทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และสังคม หลังเรียนหรือหลังฝึกกิจกรรมมีความรู้สึกที่ดีเกี่ยวกับตนเอง ภาคภูมิใจในผลการปฏิบัติของตน
3. การยึดชีวิตจริงของผู้เรียนเป็นหลักในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ เน้นให้ผู้เรียนมีศักยภาพในการคิดเชิงระบบ และคิดอย่างมีวิจารณญาณ มีรูปแบบการคิดของตนเอง ค้นพบตนเอง สามารถเชื่อมโยงความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ต่าง ๆ ไปใช้ใน ชีวิตจริงได้
4. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ยึดหลักความแตกต่างระหว่างบุคคล
5. การจัดประสบการณ์โดยใช้คุณธรรมนำความรู้ บูรณาการคุณธรรมในการจัดประสบการณ์ทุกกลุ่มวิชาและทุกขั้นตอน ในการจัดการเรียนรู้ถือว่าครูทุกคนมีหน้าที่พัฒนาผู้เรียนให้ประพฤติตนยึดหลักคุณธรรม และพัฒนาให้มีค่านิยมอันพึงประสงค์
6. การออกแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ใช้กระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายสอดคล้องกับธรรมชาติวิชา และวิธีการเรียนรู้ของผู้เรียน ใช้วิธีวัดและประเมินผลที่หลากหลายตามสภาพจริง และถือว่าการวัดและประเมินผลเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการเรียนรู้ และใช้กระบวนการวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้

Fennimore (1995) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของครูในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ สรุปได้ดังนี้

1. สามารถตัดสินใจในการเลือกใช้ทฤษฎีต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม เช่น ทฤษฎีความพร้อม ทฤษฎีพฤติกรรมศาสตร์ ทฤษฎีการพัฒนาจิต และทฤษฎีการเจริญเติบโตทางปัญญา
2. รู้วิธีการว่านักเรียนควรจะเรียนอย่างไร
3. เตรียมการสอนด้วยกิจกรรมที่เหมาะสม
4. เข้าใจจิตใจนักเรียนเป็นอย่างดี
5. มีการสื่อสารเป้าหมายการเรียนรู้กับนักเรียนและผู้ปกครองได้เป็นอย่างดี
6. ให้ความสำคัญและมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ต่อการประเมินผลกระบวนการเรียนการสอนในชั้นเรียน

7. ให้นักเรียนทราบความหมายของการประเมินผล และมีข้อมูลเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการประเมิน เพื่อนักเรียนจะได้เลือกใช้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ สุมน อมรวิวัฒน์ (2526) ได้กล่าวถึง กิจกรรมการเรียนการสอนที่ดีไว้ สรุปได้ว่า การเรียนการสอนที่ดีจะต้องพัฒนาผู้เรียนให้เจริญทุกด้าน ในการเรียนการสอนทุกครั้งควรให้ผู้เรียนได้ทราบจุดมุ่งหมายของการสอน เพื่อการเรียนการสอนจะได้มุ่งไปสู่ทิศทางเดียวกัน และให้ความสำคัญแก่นักเรียนทุกคนในชั้นเรียน โดยเราให้ผู้เรียนได้แสดงออก ได้ปฏิบัติจริง และมีส่วนร่วมในการเรียน รวมทั้งฝึกฝนให้ผู้เรียนได้รู้วิธีการแสวงหาความรู้ และวิธีการแก้ปัญหาด้วยตนเอง สำหรับในเรื่องของเนื้อหาตัดแปลงให้สอดคล้องกับความสนใจ ความต้องการและความพร้อมของนักเรียน และสิ่งสำคัญคือ บรรยากาศในห้องเรียนควรเป็นกันเอง รื่นรมย์ และสนุกสนาน จะทำให้นักเรียนมีแรงจูงใจในการเรียนสูงขึ้น

สงัด อุทรานันท์ (2529) ได้กล่าวไว้สรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน บางครั้งอาจจำเป็นต้องใช้แหล่งวิชาการจากภายนอกโรงเรียนด้วย อาจจะเป็นการเชิญบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องที่ต้องการสอนมาเป็นวิทยากรให้ความรู้ หรืออาจจะพาผู้เรียนออกไปทัศนศึกษาไปยังสถานที่สำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนก็ได้ การเลือกใช้แหล่งวิชาในชุมชนต้องคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับว่าคุ้มค่ากับการเสียเวลาและค่าใช้จ่ายมากน้อยเพียงใด ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของ สุมน อมรวิวัฒน์ (2544) ที่ว่าการจัดการศึกษาควรขยายวงกว้างออกสู่ชุมชนและธรรมชาติ โดยมีหลักการพื้นฐานความคิดดังต่อไปนี้

1. การเรียนรู้เกิดขึ้นได้กับทุกคนในทุกสถานที่ ทุกเวลา
2. แหล่งเรียนรู้ของชุมชนมีอยู่มากมายทั้งที่เป็นองค์กรจัดตั้ง สถาบันในชุมชน วิถีชีวิต การทำมาหากิน ประเพณี พิธีกรรม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

3. การเรียนรู้ที่ดีเกิดขึ้นจากการที่ทุกฝ่ายสร้างเครือข่ายของการเชื่อมโยงประสบการณ์
เกิดสังคมการเรียนรู้ และสังคมคุณธรรม

4. การเรียนจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีความสุข
สร้างสรรค์ความคิดและประสบการณ์ชีวิตที่มีคุณค่า

จากงานวิจัยของ กรณ์ย์ เสงพานิช (2528) เรื่อง พฤติกรรมการสอนของครูประถมศึกษา
สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ในเขตการศึกษา 8 ตามการรับรู้ของ
ตนเอง พบว่า ครูประถมศึกษามีพฤติกรรมที่ประพฤติปฏิบัติน้อย ในเรื่องการนำวิทยากรในชุมชน
มาให้ความรู้แก่นักเรียน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะปัญหาทางด้านเศรษฐกิจหรือปัญหาทางด้าน
เสาะแสวงหาแหล่งวิทยากรหรือวิทยากร รวมทั้งข้อจำกัดในด้านงบประมาณและเวลา ประกอบ
กับความยุ่งยาก ซับซ้อน ทั้งในด้านการประสานงาน การวางแผนกิจกรรม และการติดต่อขอ
อนุญาต จึงทำให้พฤติกรรมในด้านนี้ของครูอยู่ในระดับน้อย

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบัน จะเป็นการจัดการ
เรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยมีการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของ
ผู้เรียน เน้นให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตนเอง ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ทั้งทางกายคือได้
ปฏิบัติจริง ทางสังคมคือการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ทางสติปัญญาคือการร่วมคิด ให้ผู้เรียนได้
เรียนรู้และพัฒนาวิธีการเรียนรู้และกระบวนการคิดอย่างมีระบบ และมีวิจารณ์ญาณ สามารถนำ
ความรู้ที่ได้เชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันและนำไปใช้ได้ โดยครูผู้สอนมีบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวก
สะดวกในการจัดการเรียนรู้ด้วยวิธีการและแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย การวัดผลและประเมิน
ผลเป็นการประเมินตามสภาพจริงด้วยวิธีการที่หลากหลาย ทั้งนี้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ต้อง
คำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของผู้เรียนเป็นสำคัญ

การใช้สื่อการสอน

สื่อการสอน คือ สิ่งต่าง ๆ ที่ช่วยส่งเสริม สนับสนุน หรือเป็นตัวการให้การเรียนการสอน
บรรลุถึงจุดมุ่งหมายปลายทางได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยช่วยเร้าความสนใจ ประหยัดเวลา
และให้ประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่ผู้เรียน (ทัศนีย์ ศุภเมธี, 2532)

การใช้สื่อการสอนให้เกิดผลดีได้นั้น การเลือกใช้สื่อการสอนเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะ
ไม่ว่าสื่อจะดีเพียงใด หากใช้ไม่เหมาะสมกับเวลา โอกาส สถานที่ วัยของนักเรียน และเนื้อหา
วิชา สื่อการสอนนั้นก็จะไม่เกิดประโยชน์ ซึ่งสมพร มั่นตะสูตร (2526) ได้เสนอวิธีการเลือกใช้
สื่อการสอน ดังนี้

1. เหมาะสมและสอดคล้องกับเนื้อหา และวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
2. เหมาะสมกับอายุ และระดับสติปัญญาของนักเรียน
3. เป็นสิ่งที่นักเรียนสนใจ
4. มีขนาดเหมาะสม ชัดเจน สีสวย สามารถสร้างความสนใจของนักเรียนได้
5. มีส่วนส่งเสริมเจตคติที่ดีต่อเนื้อหาที่สอน
6. สามารถทำความเข้าใจได้เร็ว ประหยัดเวลา
7. หาง่าย ทำง่าย ราคาถูก
8. เสริมประสบการณ์ทั้งทางตรง และทางอ้อม

นอกจากนี้ กรมวิชาการ (2544) ได้เสนอหลักการเลือกสื่อการสอนที่ผู้สอนควรคำนึงถึงที่สำคัญคือ

1. การเลือกสื่อการสอนต้องสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายและเนื้อหาที่จะสอน
2. การเลือกสื่อการสอนต้องเหมาะสมกับผู้เรียน
3. พิจารณาความเป็นไปได้และค่าใช้จ่าย
4. พิจารณาความสะดวกและความสามารถในการใช้สื่อการสอน

จากการวิจัยของ ประสงค์ พิมล (2530) เรื่อง การศึกษาปัญหาการผลิตและการใช้สื่อการสอนของครูในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษากรุงเทพมหานคร พบว่า การใช้สื่อการสอนของครูนั้นประสบปัญหา คือ ครูไม่มีเวลาในการเตรียมการสอนในชั้นเรียน มีนักเรียนมากไม่เหมาะในการใช้สื่อ สื่อการสอนในโรงเรียนมีน้อย ไม่เพียงพอ และการหาสื่อให้ตรงจุดมุ่งหมายในการสอนยาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วาสนา มหาลลิต (2527) เรื่อง ปัญหาและความต้องการสื่อการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 – 6 ตามหลักสูตรพุทธศักราช 2521 ของครูในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษากรุงเทพมหานคร ที่พบว่า ครูส่วนใหญ่ไม่มีเวลาผลิตสื่อการสอน เพราะมีชั่วโมงสอนมาก ทั้งยังขาดความรู้ในการผลิตและการใช้สื่อ ในส่วนที่เป็นปัญหาอันเกิดจากสถานศึกษาและฝ่ายบริหาร คือ ในห้องสมุดมีหนังสือน้อย ไม่พอสำหรับให้นักเรียนค้นคว้าหาความรู้ โรงเรียนขาดแคลนสื่อการสอน ขาดงบประมาณ ผู้บริหารไม่เห็นความสำคัญและไม่ให้การสนับสนุนเท่าที่ควร

สื่อการสอนจึงมีความจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการเรียนการสอน เพราะทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจในสิ่งที่เรียนนามธรรมได้ชัดเจนขึ้น สามารถที่จะสรุปความคิด เข้าใจบทเรียนได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้น นักเรียนสามารถที่จะเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองจากสื่อการสอน ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ครูผู้สอนจะต้องจัดหาสื่อ ผลิตสื่อการสอนที่ทันสมัยมาใช้ประกอบการเรียนการสอน

การวัดและประเมินผล

การวัดและประเมินผลผลการเรียนการสอน เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยให้การเรียนรู้ของนักเรียนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะผลจากการวัด เป็นข้อมูลที่จะช่วยให้ผู้สอนนำไปพิจารณาหาวิธีการแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง (กรมวิชาการ, 2525)

การวัดผลการศึกษา เป็นกระบวนการกำหนดหรือหาจำนวน ปริมาณ อันดับ หรือรายละเอียดของคุณลักษณะหรือพฤติกรรมความสามารถของบุคคล โดยใช้เครื่องมือเป็นหลัก อาจใช้วิธีการทดสอบ สังเกต สัมภาษณ์ หรือวิธีอื่น ๆ กระบวนการดังกล่าวจะทำให้ได้ตัวเลขหรือข้อมูลรายละเอียดต่าง ๆ ที่ใช้แทนจำนวนและลักษณะที่วัดนั้น (กาญจนา ศรีภาพสินธุ์, 2531)

การประเมินผลการศึกษา เป็นกระบวนการในการตัดสินใจ เพื่อพิจารณาความเหมาะสมหรือหาคคุณค่าของคุณลักษณะหรือพฤติกรรม เช่น ผลการเรียน ผลการปฏิบัติ โดยอาศัยข้อมูลหรือรายละเอียดที่ได้จากการวัดเป็นหลัก แล้วพิจารณาอย่างมีหลักเกณฑ์และมีคุณธรรม เพื่อตัดสินใจว่า สิ่งนั้นดีหรือเลว เก่งหรืออ่อน ได้หรือตก (ไพศาล หวังพานิช, 2526)

การวัดผลและประเมินผล จึงเป็นกระบวนการที่กระทำต่อเนื่องกัน เพื่อจะได้ทราบว่านักเรียนได้เรียนรู้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เพียงใด การวัดผลอาจใช้วิธีการทดสอบ สังเกต สัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับคุณลักษณะที่ต้องการวัด เมื่อได้ข้อมูลแล้วก็จะนำมาประเมินผลตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ว่าบรรลุตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรมากน้อยเพียงใด ควรที่จะปรับปรุงหรือส่งเสริมการเรียนการสอนอย่างไร

การวัดผลและประเมินผลมีประโยชน์มากมาย ดังที่ ไพศาล หวังพานิช (2526) และธีระ รุญเจริญ (2525) ได้กล่าวไว้สอดคล้องกันสรุปได้ว่า ผลที่ได้จากการวัดและประเมินผลเป็นข้อมูลย้อนกลับเพื่อปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอน ดังนี้

1. ทำให้ครูทราบพื้นฐานความรู้ของนักเรียน
2. ทำให้ทราบผลการบรรลุจุดประสงค์ของนักเรียนแต่ละคน
3. ทำให้ทราบว่าเทคนิควิธีสอนของครูเหมาะสมเพียงใด
4. ทำให้ทราบข้อบกพร่องของนักเรียนและช่วยกันแก้ไขได้ตรงจุด
5. ทำให้ทราบคุณภาพการสอนของตัวครู

การวัดผลและประเมินผลให้ได้ผลดีและมีคุณภาพ ครูควรจะใช้เทคนิคหรือวิธีการหลายอย่าง ดังที่ กาญจนา ศรีภาพสินธุ์ (2531) ได้เสนอแนะไว้สรุปได้คือ การสังเกต การทดสอบ ซึ่งควรใช้เป็นระยะ ๆ คือ ก่อนสอน ระหว่างสอน และหลังการสอน การศึกษาจากงานที่ทำประจำทุกวัน การศึกษาจากระเบียบต่าง ๆ เช่น ระเบียบสะสม และการศึกษาด้วยการทำสังคมมิติ

เครื่องมือและวิธีการประเมินมีมากมายหลายรูปแบบ ผู้สอนควรพิจารณาเลือกนำมาใช้ให้สอดคล้อง เหมาะสมกับกระบวนการสอนและกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด บางครั้งอาจต้องปรับวิธีการ ดัดแปลงเครื่องมือวัดเพื่อใช้สำหรับผู้เรียนที่มีความต้องการพิเศษ บางกรณีจำเป็นต้องใช้เทคนิคการประเมินที่ผสมผสานหรือหลากหลาย เพื่อให้ได้ภาพเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนที่กว้างขวางและสมบูรณ์ขึ้น (กรมวิชาการ, 2544) ซึ่งการวัดและประเมินผล จะต้องดูทุกด้าน ทั้งด้านร่างกาย ด้านอารมณ์ ด้านสังคม และด้านสติปัญญา โดยใช้เครื่องมือที่หลากหลาย เช่น วัดจากการทดสอบ การสังเกต การสัมภาษณ์ และจากแฟ้มสะสมผลงานของผู้เรียน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2543) สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (ส.ศ., 2542) ที่ให้สถานศึกษาจัดการประเมินผู้เรียนโดยพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรม การเรียน การร่วมกิจกรรม และการทดสอบควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอนตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าการวัดและประเมินผลเป็นกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีต่าง ๆ เพื่อครูจะได้จัดกลุ่มแก้ไขข้อบกพร่องหรือส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคน แต่ละกลุ่มต่อไป ซึ่งการวัดผลและประเมินผลที่ดี ครูควรจะใช้เทคนิควิธีการที่หลากหลาย มีการประเมินตามสภาพที่แท้จริง เพื่อให้ทราบทั้งข้อบกพร่องของนักเรียนและคุณภาพการสอนของตนเอง และดำเนินการแก้ไขต่อไป

การควบคุมชั้นเรียน

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน พบว่า มีนักเรียนจำนวนไม่น้อยที่ไม่สนใจบทเรียนที่ครูสอน ครูให้ทำการบ้าน ทำโครงการทั้งงานเดี่ยวหรืองานกลุ่ม ก็ใช้ความพยายามและความอดทนในการทำงานน้อยมาก หยุดทำงานในเวลาอันรวดเร็ว และยังชอบรบกวนนักเรียนคนอื่นจนทำให้ชั้นเรียนไม่มีระเบียบ ครูจึงต้องมีระบบการควบคุมชั้นเรียนที่ดี

การจัดการห้องเรียน หมายถึง การปฏิบัติและกลยุทธ์ที่ใช้เพื่อจัดระเบียบในห้องเรียน (Doyle, 1986) ซึ่งหากครูต้องการจัดการห้องเรียนหรือควบคุมชั้นเรียนให้ได้ผลดีนั้น จำเป็นที่จะต้องประยุกต์หลักการอย่างน้อย 3 ประการ (Burden, 1995) ได้แก่

1. เตรียมจัดการ โดยการเตรียมความพร้อมสำหรับปีการศึกษา จัดระเบียบห้องเรียน เลือกและสอนกฎระเบียบและวิธีปฏิบัติ
2. วางแผนการจัดการ โดยการวางแผนการเรียนการสอน วางแผนเพิ่มแรงจูงใจ วางแผนจัดการกับนักเรียนที่แตกต่างกัน และวางแผนร่วมมือกับผู้ปกครอง

3. ดำเนินการในชั้นเรียน โดยการสร้างความร่วมมือและความรับผิดชอบ กระตุ้นและเสริมแรงพฤติกรรมที่เหมาะสม และดำเนินการเรียนการสอนตามแผน

นอกจากนี้ พอล เบอร์เดน (2545) ได้เสนอแนะวิธีการควบคุมชั้นเรียน ดังนี้

1. การกำหนดกฎระเบียบและวิธีปฏิบัติที่เหมาะสม โดยครูและนักเรียนต้องร่วมกัน กำหนดกฎระเบียบของชั้นเรียน รางวัลและการลงโทษที่ชัดเจน ซึ่งครูต้องทำให้นักเรียนเกิดการยอมรับกฎระเบียบนั้น จึงจะเกิดผลดีอย่างแท้จริง

2. การช่วยเหลือนักเรียนให้จดจ่ออยู่กับงาน ซึ่งครูอาจทำได้โดยขจัดสิ่งที่รบกวนความสนใจของนักเรียน เช่น ของเล่นที่นักเรียนนำมาจากบ้าน หนังสือการ์ตูน เป็นต้น ดัดแปลงหรือปรับบทเรียน และการปรับปรุงสภาพแวดล้อมในห้องเรียน

3. การเข้าแทรกแซงเมื่อนักเรียนประพฤติปฏิบัติไม่เหมาะสม ซึ่งครูอาจปฏิบัติโดยการใช้ปฏิกริยาตอบโต้ที่ไม่ต้องใช้คำพูด เช่น การแสดงความไม่สนใจนักเรียน การส่งสัญญาณด้วยกิริยาท่าทาง การยื่นใกล้ตัวนักเรียน การสัมผัสตัวนักเรียน ซึ่งกิริยาเหล่านี้จะช่วยล้าบให้นักเรียนรู้ว่าครูกำลังเริ่มเกี่ยวข้องกับนักเรียน และกำลังควบคุมระเบียบของชั้นเรียน

การจัดสภาพแวดล้อมในห้องเรียน

ถ้าครูสามารถสร้างบรรยากาศในห้องเรียนได้ดีก็จะช่วยให้การเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2524) กล่าวถึงการสร้างบรรยากาศในห้องเรียน สรุปได้ว่า ครูไม่ควรเคร่งครัดกับระเบียบวินัยในห้องเรียนมากนัก ไม่ควรบังคับให้นักเรียนนั่งนิ่ง ๆ ชีวิตในห้องเรียนควรมีบรรยากาศที่ดีทั้งด้านกายภาพและจิตภาพ บรรยากาศด้านกายภาพ ได้แก่ การตกแต่งห้องเรียนด้วยผลงานของนักเรียน การจัดโต๊ะเก้าอี้ให้เหมาะสมกับการเรียน ไม่ควรจัดเป็นแบบเดียวกันตลอด มีการจัดมุมอุปกรณ์ มุมอ่านหนังสือ โดยให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัด ส่วนบรรยากาศทางด้านจิตภาพ คือ ครูจะต้องให้ความรัก ความอบอุ่น และเป็นกันเองแก่นักเรียน ยอมรับนักเรียนและพยายามสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างครูกับนักเรียน และระหว่างนักเรียนกับนักเรียนให้เกิดขึ้น บรรยากาศในห้องเรียนจะดีหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายประการ ดังที่ ทศนีย์ ผลเนื่องมา (อ้างถึงใน สุมน อมรวิวัฒน์ และคณะ, 2526) ได้กล่าวไว้ว่า บรรยากาศในห้องเรียนขึ้นอยู่กับครู นักเรียน วิธีสอน และการจัดห้องเรียน ครูควรจะสร้างบรรยากาศที่สดชื่น สนุกสนาน ให้ทั้งความรู้และความบันเทิงกับนักเรียน นักเรียนแต่ละคนมีความแตกต่างกัน มีความสามารถไม่เท่ากัน บางคนมีปัญหา ครูควรจะให้ความใกล้ชิดเอาใจใส่ และสนใจกับปัญหาของนักเรียน จะทำให้นักเรียนให้ความร่วมมือในการเรียน และการเรียนมีบรรยากาศที่ดี ถ้าครูสามารถจัดบรรยากาศภายในห้องเรียนให้เกิดทั้งทางด้านกายภาพและ

จิตภาพ ก็จะทำให้บรรยากาศการเรียนรู้ภายในห้องเรียนดำเนินไปด้วยดี และยังส่งผลไปถึง การสร้างเสริมลักษณะนิสัยที่ดีให้กับนักเรียนอีกด้วย

การสอนซ่อมเสริม

การเรียนการสอนนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ นักเรียนได้เรียนรู้และพัฒนาเป็นบุคคลที่มี คุณภาพตามความสามารถที่นักเรียนแต่ละคนจะพัฒนาไปได้ตามศักยภาพ แต่ในการเรียน การสอนนั้น บางครั้งก็ไม่บรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ เพราะสาเหตุต่าง ๆ ทั้งที่มาจากตัวนักเรียนเอง เช่น ความสามารถทางสติปัญญา ปัญหาส่วนตัวนักเรียน และปัญหาที่เกิดจากตัวครูเอง เช่น ใช้เทคนิควิธีสอนที่ไม่เป็นที่สนใจของนักเรียน หรือบทเรียนยากเกินไป ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ จะต้องมีการสอนซ่อมเสริมให้แก่ นักเรียน

อำเภอ สุจริตกุล (2524) กล่าวว่า การสอนซ่อมเสริม หมายถึง การสอนเพื่อแก้ไขข้อบก พร่อง และเสริมทักษะการเรียนรู้ใหม่ ๆ ให้แก่นักเรียน เป็นการสอนที่จัดขึ้นสำหรับนักเรียนที่ ต้องการความช่วยเหลือเป็นพิเศษจากครู ซึ่งสอดคล้องกับ กาญจนา ศรีกาฬสินธุ์ (2531) ที่ กล่าวว่า การสอนซ่อมเสริมเป็นการสอนเพื่อช่วยเหลือนักเรียนแต่ละคนให้เจริญพัฒนาไปในทางที่ เหมาะสมกับความรู้ ความสามารถ และศักยภาพที่แท้จริงของเขา ด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่ง ที่ เหมาะสมกับนักเรียนแต่ละคนเป็นที่สุด และนอกจากนี้ยังได้กล่าวว่า การสอนซ่อมเสริม ถ้า สามารถทำการสอนตัวต่อตัวจะเป็นวิธีที่ดีที่สุด เพราะผู้สอนสามารถเลือกใช้วิธีสอนและอุปกรณ์ การสอนให้เหมาะสมกับนักเรียนแต่ละคนได้ดี แต่ถ้าหากไม่สามารถจัดสอนเฉพาะตัวได้ ก็ควร จัดเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการที่สอนและความแตกต่างระหว่างบุคคล สำหรับ เวลาในการสอนซ่อมเสริมอาจจัดได้ตามความเหมาะสมของปัญหา โดยอาจใช้ชั่วโมงว่าง หรือ นอกเวลาเรียนก็ได้ นอกจากนี้ ศรียา และประภัสร์ นิยมธรรม (2525) มีความคิดเห็นว่าการ สอนซ่อมเสริมเป็นการประมวลเอาทั้งการแก้ไขข้อบกพร่อง ตลอดจนการสอนเพื่อเสริมสมรรถภาพ ของนักเรียน ด้วยเหตุนี้เด็กที่เรียนโดยไม่มีปัญหาใด ๆ ก็จะได้รับ การส่งเสริมให้มีโอกาสพัฒนา ตามความสามารถของเขา

สำหรับวิธีการสอนซ่อมเสริมให้แก่ นักเรียนนั้นมีอยู่หลายวิธี ขึ้นอยู่กับสภาพของโรงเรียน ว่าเป็นอย่างไร ควรจะเลือกวิธีใดจึงจะเหมาะสมและมีประสิทธิภาพมากที่สุด หรืออาจจะเลือก หลาย ๆ วิธี นำมาใช้ผสมผสานกันก็ได้ ตลอดจนสามารถคิดค้น ดัดแปลงวิธีการที่เหมาะสมกับ สภาพโรงเรียนให้มากที่สุด ซึ่งมีวิธีการต่าง ๆ คือ นักเรียนสอนกันเอง การสอนแบบตัวต่อตัว ระหว่างครูผู้สอนกับนักเรียน การสอนเป็นกลุ่มย่อย การสอนโดยใช้ชุดการเรียน การสอนโดยใช้

แบบเรียนสำเร็จรูป การใช้สมุดแบบฝึกหัดเรียนด้วยตนเอง และการใช้เครื่องมือโสตทัศนูปกรณ์ และการเล่นเกม (กรมวิชาการ, 2537)

สรุปได้ว่า การสอนซ่อมเสริมมีความหมายเป็น 2 ลักษณะ คือ การสอนซ่อมสำหรับนักเรียนที่เรียนอ่อน และการสอนเสริมสำหรับนักเรียนที่เก่ง การจัดการสอนซ่อมเสริมแต่ละครั้ง ครูจะต้องเลือกกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการสอนให้เหมาะสมกับนักเรียนแต่ละคน แต่ละกลุ่ม จึงจะประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี

การปฏิบัติการสอนแทน

ในสภาพความเป็นจริง ในกรณีที่ครูลาป่วย ลากิจ หรือไม่มาปฏิบัติงาน เพื่อให้การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนเป็นไปด้วยความราบรื่น จึงจำเป็นต้องมีการจัดครูที่มาปฏิบัติงาน ปฏิบัติการสอนแทน ลักษณะการปฏิบัติงานในการมอบหมายการสอนแทน ได้แก่

1. ผู้ช่วยวิชาการปฏิบัติการสอนแทนเอง
2. จัดให้ครูในระดับชั้นเดียวกันปฏิบัติการสอนแทน
3. จัดให้ครูในระดับชั้นอื่นที่มีชั่วโมงว่างเข้าปฏิบัติการสอนแทน
4. จัดให้ครูพิเศษรับผิดชอบการสอนแทน
5. ยืมห้องเรียน แล้วให้ครูในระดับชั้นเดียวกัน หรือระดับชั้นที่ใกล้เคียงกันรับผิดชอบในการสอนแทน

การสอนแทน

6. ปิดเรียน

ลักษณะการปฏิบัติงานในการปฏิบัติการสอนแทน

1. สอนตรงตามวิชาตามตารางสอน
2. นำวิชาอื่นขึ้นมาสอนแทน
3. มอบหมายให้นักเรียนปฏิบัติงานอย่างอื่นในโรงเรียน
4. มอบหมายให้นักเรียนทำกิจกรรมพิเศษในโรงเรียน
5. ให้ปฏิบัติงานอื่น ๆ

งานประจำชั้น

งานประจำชั้นเป็นงานเกี่ยวกับการจัดการดำเนินงานเอกสาร ซึ่งต้องทำหรือรวบรวมข้อมูล สำหรับจัดทำ ได้แก่

1. จัดทำสมุดบัญชีเรียกชื่อนักเรียน
2. จัดทำสมุดประจำชั้น (ป.02 สำหรับโรงเรียนประถมศึกษา)

3. ทำเอกสารการประเมินผลการเรียนต่าง ๆ ตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด
4. ทำสมุดรายงานประจำตัวนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษามีรหัสย่อว่า ป.01 โรงเรียนมัธยมศึกษาเรียกว่า รบ. 4-ต เพื่อใช้กรอกข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของนักเรียนเพื่อรายงานผลต่อผู้ปกครองเป็นระยะ ๆ ทุกภาคเรียน
5. ทำใบรับรองผลการเรียน (รบ. 5-ต) สำหรับโรงเรียนประถมศึกษา เรียกว่า แบบแสดงผลการเรียน หรือ ป.04 ใช้สำหรับเป็นหลักฐานในกรณีที่นักเรียนลาออกเพื่อไปเรียนต่อที่อื่น และเอกสาร ป.05 ซึ่งจะออกให้เป็นหลักฐานเมื่อนักเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6
6. ทำระเบียบสะสม เป็นเอกสารรายงานเกี่ยวกับการพัฒนาต่าง ๆ ของนักเรียน ซึ่งเป็นเอกสารสำหรับการแนะแนว

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การปฏิบัติงานของครูด้านการสอน ถือว่าเป็นการปฏิบัติงานในหน้าที่หลักของครูทุกคนทุกระดับชั้น ดังนั้นครูจึงควรที่จะปฏิบัติงานด้านการสอนโดยการเตรียมการสอนล่วงหน้า เพื่อให้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนดำเนินไปโดยราบรื่น มีการจัดเตรียมและใช้สื่อการสอนที่เหมาะสม จัดการวัดผลและประเมินผลเพื่อหาข้อแก้ไข และปรับปรุงนักเรียนและการสอนของครู จัดสภาพแวดล้อมในห้องเรียนและควบคุมชั้นเรียนได้เป็นอย่างดี จัดสอนซ่อมเสริมให้กับนักเรียน ปฏิบัติการสอนแทนในชั้นเรียนที่ครูขาดหรือลา ตลอดจนการปฏิบัติงานประจำชั้นให้ครบถ้วน

4.2 ด้านการพัฒนานักเรียน

งานด้านการพัฒนานักเรียนเป็นงานที่มุ่งส่งเสริมการเรียนรู้และชีวิตความเป็นอยู่ของนักเรียนในโรงเรียนให้ดำเนินไปด้วยดี มีความปรกติสุข ตลอดไปจนถึงการมุ่งพัฒนาบุคลิกภาพ การมีวินัยในตนเอง การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาความสามารถ ความสนใจ และความถนัดเฉพาะของนักเรียนแต่ละคน

การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

กิจกรรมเสริมหลักสูตรเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อมุ่งส่งเสริมประสบการณ์ พัฒนาการทุกด้านให้นักเรียนและบุคลากรในโรงเรียน นันทนา เทพบริรักษ์ (2526) และไพโรจน์ นาคะสุวรรณ (2528) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร สรุปได้ดังนี้

1. สนองความต้องการของนักเรียนด้านจิตวิทยา
2. พัฒนาบุคลิกภาพด้านสังคม และการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดีขึ้น
3. ช่วยส่งเสริมความสามารถเฉพาะตนตามความถนัด และความสนใจ

4. ช่วยให้นักเรียนรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
5. เกิดสัมพันธภาพอันดีกับบุคคลอื่น
6. ลดปัญหาการขาดเรียนของนักเรียน และทำให้นักเรียนดีขึ้น อาจมีผลต่อการ

ปกครองและแนะแนว

7. สามารถนำประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้รับไปใช้ในอนาคต

นันทนา เทพบริรักษ์ (2526) ได้แบ่งกิจกรรมเสริมหลักสูตรของนักเรียนในระดับประถมศึกษาตามระยะเวลาที่ใช้จัดกิจกรรม ได้แก่

1. กิจกรรมประจำวัน

ช่วงเช้า การเคารพธงชาติ การอบรมหน้าเสาธง การฝึกกายบริหาร การทำความสะอาด
เคารพครู การตรวจเครื่องแต่งกาย การสวดมนต์ไหว้พระ การสนทนาเวลาเช้า

ช่วงระหว่างเรียน การดื่มนม การตรวจสุขภาพประจำวัน

ช่วงหลังจากเลิกเรียน การดูแลทำความสะอาดในห้องเรียน บำเพ็ญประโยชน์

ประจำวัน

2. กิจกรรมในรอบสัปดาห์

การฝึกมารยาท การสวดมนต์ไหว้พระประจำสัปดาห์ การจัดป้ายนิเทศ

3. กิจกรรมในรอบเดือน

การจัดทำหนังสือพิมพ์ของชั้นเรียน การเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ การเชิญเจ้าหน้าที่
อนามัยมาตรวจสุขภาพนักเรียน

4. กิจกรรมประจำภาคเรียน

การคัดเลือกนักเรียนดีเด่นประจำภาคเรียน กิจกรรมการเกษตร วันบำเพ็ญประโยชน์
ในโรงเรียน การฟังเทศน์หรือจัดพิธีกรรมทางศาสนา การประกวดมารยาทของนักเรียน งานปิด
ภาคเรียน

5. กิจกรรมประจำปี

กิจกรรมไหว้ครู งานวันเด็ก การศึกษานอกสถานที่ ชมรมหรือชุมนุมการแสดงศิลปะ
หัตถกรรมนักเรียน การจัดนิทรรศการ การจัดงานประจำปีของโรงเรียน การแข่งขันกีฬาภายใน
โรงเรียน

จากผลการวิจัยของ อธิธิพล รัมประพันธ์ (2528) เกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้บริหาร
ครูและนักเรียนเกี่ยวกับกิจกรรมนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา พบว่า กิจกรรมนักเรียนให้
ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ เช่น ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน รู้จักทำงานเป็นหมู่คณะ ได้รับ

ความรู้เพิ่มเติม มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และฝึกให้นักเรียนมีความรับผิดชอบต่อตนเองและหมู่คณะ

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า กิจกรรมเสริมหลักสูตร เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้นักเรียนแต่ละคนได้รับความรู้จากประสบการณ์ในโรงเรียน โดยจัดสิ่งแวดล้อม บรรยากาศที่เหมาะสม เพื่อให้นักเรียนเกิดเจตคติที่ดี มีความก้าวหน้าทางวิชาการ ช่วยพัฒนาบุคลิกภาพและความสามารถเฉพาะตน เป็นการช่วยเสริมการนำหลักสูตรไปใช้ได้ผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

การอบรมและปกครองนักเรียน

งานการปกครองนักเรียนเป็นงานในหน้าที่และความรับผิดชอบของโรงเรียนโดยตรง ซึ่งครูทุกคนควรมีส่วนร่วมในการควบคุม ดูแล และอบรมสั่งสอนให้นักเรียนมีความประพฤติดี โดยมีลักษณะของการปฏิบัติงานการปกครองนักเรียน ดังนี้ (หวน พินธุพันธ์, 2528)

1. อบรมศีลธรรม จรรยา มารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม
2. ปกครองดูแล ให้ความอบอุ่นและความปลอดภัยแก่นักเรียนในขณะที่อยู่ในโรงเรียน
3. ให้คำแนะนำในด้านความประพฤติของนักเรียน ให้สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมและระเบียบข้อบังคับของทางโรงเรียน
4. วางแผน ควบคุม และแก้ปัญหาการมาโรงเรียนของนักเรียน
5. วิเคราะห์และวิจัยปัญหาของนักเรียนที่มีปัญหารายบุคคล เพื่อประสานงานกับฝ่ายแนะแนวให้นักเรียนประสบความสำเร็จตามอัตภาพ
6. วางแผนติดตามผลนักเรียนที่ออกจากโรงเรียนไปแล้ว เพื่อปรับปรุงด้านการปกครองให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
7. วางแผนและจัดให้มีการรวบรวมข้อมูล สถิติเกี่ยวกับการปกครองให้เป็นปัจจุบัน เพื่อป้องกันแก้ปัญหา และนำไปใช้ในการแนะแนว
8. ประสานงานกับผู้ปกครอง และร่วมมือกันแก้ปัญหานักเรียน

การจัดกิจกรรมแนะแนว

การบริการแนะแนว เป็นงานที่จัดขึ้นเพื่อช่วยเหลือนักเรียนให้รู้จักและเข้าใจตนเอง ตลอดจนให้ตระหนักในศักยภาพของตนเองอย่างอง่างแท้ ซึ่งการจัดบริการแนะแนวในโรงเรียน ประถมศึกษา ควรจัดให้ครบทั้ง 5 บริการที่จำเป็นของการแนะแนว คือ บริการสำรวจรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับตัวเด็กเป็นรายบุคคล บริการสนเทศ บริการให้คำปรึกษา บริการจัดวางตัวบุคคล และบริการติดตามผล (กรมวิชาการ, 2532)

ลักษณะงานที่ครูต้องปฏิบัติ คือ จัดระบบการทำระเบียบสะสม และระเบียบพฤติกรรมของนักเรียนทุกคนที่รับผิดชอบ ตรวจสอบบุคลิกภาพของนักเรียนและหาทางแก้ไขบุคลิกภาพที่ไม่พึงประสงค์ตามหลักการแนะแนว แนะนำเรื่องส่วนตัว การเลือกเรียนวิชา การเลือกวิชาชีพและการศึกษาต่อในระดับมัธยมให้แก่ นักเรียน ติดต่อบุคลากรนักเรียนเกี่ยวกับความเป็นอยู่ในบ้าน และติดตามนักเรียนที่ออกจากโรงเรียน และจัดทำรายงานผลการเรียน และความประพฤติของนักเรียนให้ผู้ปกครองทราบ

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า งานด้านการพัฒนานักเรียนเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับนักเรียนโดยตรง นอกเหนือจากการสอนในชั้นเรียนปกติ เป็นงานที่มุ่งส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนทุกคนให้ก้าวหน้า ประสบผลสำเร็จ และมุ่งพัฒนาบุคลิกภาพและความรู้ความสามารถหรือความถนัดเฉพาะตนของนักเรียนแต่ละคน ซึ่งประกอบไปด้วย การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การอบรมและปกครองนักเรียน การจัดกิจกรรมแนะแนว การจัดกิจกรรมเกี่ยวกับวันสำคัญต่าง ๆ และการจัดนิทรรศการแสดงผลงานนักเรียน

4.3 ด้านการพัฒนาตนเอง

จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทในการศึกษา ทำให้การศึกษาต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย ครูผู้สอนจึงจำเป็นต้องแสวงหาความรู้และพัฒนาตนเองให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงนั้น เพื่อให้สามารถจัดการเรียนการสอนให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ พจน์ เพชรบุรณิน (2528) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาตนเอง (Self - Development) หมายถึง การส่งเสริมและการสนับสนุนให้ผู้ปฏิบัติงานได้มีโอกาสพัฒนาตนเอง เพื่อให้มีความรู้ความสามารถดีขึ้น การพัฒนาตนเองเป็นเรื่องที่บุคคลแต่ละคนจะต้องกระทำด้วยตัวของเขาเอง โดยบุคคลอื่นมีส่วนให้ความช่วยเหลือสนับสนุนเพียงบางส่วน เพื่อให้ตนเองมีความรู้ความสามารถดีขึ้น หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึง การเสริมสร้างตนเองให้บรรลุจุดมุ่งหมายแห่งชีวิตตน โดยไม่เบียดเบียนสิทธิ์ของคนอื่น เป็นการสร้างสรรค์พัฒนาชีวิต และการทำงานของตนให้สูงเด่น มีคุณประโยชน์ และมีความสุข ซึ่งสอดคล้องกับ เมกกินสัน และเพดเลอร์ (Megginson and Pedler, 1992) ที่กล่าวว่า การพัฒนาตนเอง หมายถึง การที่ผู้เรียนรู้ตัดสินใจด้วยตนเองในการเลือกว่าจะเรียนอะไร เมื่อไร และอย่างไร เพื่อให้เกิดการพัฒนาทักษะ ความรู้ และความสามารถในการทำงาน การเลือกพัฒนาตนเองจะมีผลต่อการปฏิบัติงานในความรับผิดชอบของตน

การพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องของครู จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการปฏิบัติงาน เป็นแนวทางในการปรับปรุงงานที่ทำให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เมื่อวิทยาการต่าง ๆ ก้าวหน้าอยู่

ทุกขณะ มีเครื่องมือเครื่องใช้ทันสมัยเกิดขึ้น วิธีการทำงานก็ต้องให้เหมาะสมรัดกุม เพื่อรับความก้าวหน้าอยู่เสมอ ฉะนั้นการพัฒนาตนเองจึงเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานของครู ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สุนีย์ สินธุเดชะ (2526) ที่กล่าวว่า “การพัฒนาตนเองเป็นเรื่องสำคัญของวิชาชีพครู ครูจะต้องทำหน้าที่สอน อบรมแนะนำ ให้ความรู้ ข้อคิด ปรับปรุงเสริมสร้างให้ผู้เรียนได้บรรลุ คือ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น การพัฒนาตนเองให้เป็นคนมีความรู้ทันเหตุการณ์เป็นคนทันสมัย ควรเป็นหน้าที่ที่ครูต้องทำ”

การพัฒนาตนเองมีเป้าหมายสูงสุดที่จะเพิ่มพูนความรู้ ความชำนาญ และทัศนคติให้เหมาะสมกับการปฏิบัติงาน เพื่อความเจริญก้าวหน้าของตนเอง และหน่วยงาน โดยวิธีการในการพัฒนาตนเองนั้นขึ้นอยู่กับความพร้อมของแต่ละบุคคล พจน์ เพชรบูรณิน (2528) ได้สรุปวิธีการพัฒนาตนเองไว้ 7 วิธี คือ การสำรวจตนเอง การร่วมประชุม การอ่านหนังสือ การเข้ารับการฝึกอบรม การศึกษาต่อ การศึกษาดูงาน และการค้นคว้าวิจัย

สุเมธ แสงนิมมวอล (2537) ได้กล่าวถึงวิธีการพัฒนาตนเองว่า สามารถทำได้ 2 วิธี คือ การพัฒนาตนเองโดยตนเองและการพัฒนาตนเองโดยผู้อื่น การพัฒนาตนเองโดยตนเองสามารถทำได้ตลอดเวลา ตราบใดที่ยังรักตนเองและอยากเห็นตนเองก้าวไปสู่ความสำเร็จ ส่วนการพัฒนาตนเองโดยผู้อื่นก็สามารถทำได้หลายวิธี เช่น

1. การพัฒนาโดยสถานศึกษาฝึกอบรม ซึ่งจะมีเนื้อหาในด้านการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ ทัศนคติ ความชำนาญ และทักษะในการทำงาน
2. การพัฒนาโดยผู้บังคับบัญชา ผู้บังคับบัญชามีหน้าที่จะต้องพัฒนาผู้ใต้บังคับบัญชาให้มีความรู้ ความสามารถ มีทัศนคติที่ดี มีความชำนาญงาน เพื่อให้สามารถเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน
3. การพัฒนาโดยพ่อแม่ ครูอาจารย์ และบุคคลทั่วไป

นอกจากนี้ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู (2539) ได้กำหนดแนวคิดการพัฒนาตนเองไว้ในหนังสือนโยบายการพัฒนาข้าราชการครู สามารถสรุปวิธีการพัฒนาตนเองได้ 11 ประการ ได้แก่ การเข้ารับการฝึกอบรม การคิดเองและตั้งใจที่จะพัฒนาตนเองอย่างจริงจัง การแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นแบบกันเอง การศึกษาจากเอกสารวิชาการ การติดตามข่าวสารจากสื่อมวลชน การเข้าร่วมประชุมสัมมนา การเป็นผู้นำอภิปรายหรือการบรรยาย การเป็นสมาชิกสมาคมหรือองค์การ การศึกษาดูงาน การศึกษาต่อ และการคบหาสมาคมกับผู้มีความรู้

นอกจากการพัฒนาตนเองของครูแล้ว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่มีหน้าที่ในการพัฒนาคุณภาพครู หรือสถานศึกษา ยังสามารถดำเนินการพัฒนาครู เพื่อให้ครูได้มีโอกาสเพิ่มพูนความรู้ทักษะ รวมทั้งปรับปรุงทัศนคติและเทคนิคต่าง ๆ อันจะส่งผลให้การปฏิบัติงานสัมฤทธิ์ผลหรือเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนลักษณะของการจัดหรือวิธีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ขึ้นอยู่กับสภาพการณ์และความต้องการหรือความจำเป็นของครู หรือสถานศึกษานั้น ๆ ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ในการพัฒนา ได้แก่ การส่งเสริมให้มีการลาศึกษาต่อ การฝึกอบรม การประชุมเชิงปฏิบัติการ การสัมมนาทางวิชาการ และการเผยแพร่ข่าวสารทางวิชาการ (นัยนา ชุมทรัพย์, 2536) ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ อรรถนพ จินะวัฒน์ (2539) ที่พบว่า นอกจากบุคคลจะแสวงหาความรู้ด้วยตนเองแล้ว การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ก็เป็นสิ่งสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาตนเอง โดยจัดให้มีแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ เพื่อเป็นสถานที่สำหรับรวบรวมและนำเสนอข้อความรู้ เป็นแหล่งวิทยาการต่าง ๆ เช่น เอกสาร บทความ ผลงานวิจัยที่ได้รวบรวมไว้ ความรู้ใหม่ ๆ เกี่ยวกับเทคนิคการพัฒนาตนเอง เป็นต้น รวมทั้งการมีวัสดุอุปกรณ์และเทคโนโลยีที่ทันสมัยที่สามารถติดตามวิทยาการใหม่ ๆ ได้โดยสะดวก

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัย หลักการของนักการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาตนเองในข้างต้น สรุปได้ว่า การพัฒนาตนเองเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานของครูให้สูงขึ้นนั้น มีวิธีการพัฒนาตนเองโดยการแสวงหาข้อมูลข่าวสารจากเอกสาร วารสารต่าง ๆ การศึกษาค้นคว้า และทำผลงานทางวิชาการ การเข้าร่วมประชุมสัมมนาทางวิชาการ การเข้ารับการศึกษาต่อ การศึกษาดูงาน และการศึกษาต่อ

4.4 ด้านการพัฒนาโรงเรียน

จากการสังเคราะห์บทบาทหน้าที่ของครูประถมศึกษา งานด้านการพัฒนาโรงเรียน หมายถึง ภาระหน้าที่และความรับผิดชอบที่ครูได้รับมอบหมายโดยตรงให้ทำหน้าที่เพิ่มเติมจากงานด้านการสอน เพื่อให้การดำเนินงานของโรงเรียนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวโดยสรุปรวมจะมีลักษณะของงานดังต่อไปนี้ (จำนัญ เกียรติมงคล, 2524)

งานวางแผนและประเมินโครงการ

งานวางแผนและประเมินโครงการ เป็นการดำเนินงานเพื่อตัดสินคุณค่าของโครงการต่าง ๆ ในโรงเรียน เพื่อหาทางปรับปรุงแก้ไข ตลอดจนจนเป็นการตัดสินใจว่าจะล้มเลิกหรือดำเนินโครงการต่อไปอย่างไร การประเมินอาจจะทำการประเมินเป็นระยะ คือเป็นการประเมินในขณะที่โครงการกำลังดำเนินการอยู่ หรืออาจทำการประเมินสรุป ซึ่งเป็นการประเมินเมื่อเสร็จสิ้นโครงการนั้นแล้ว

งานประชุม

การประชุมครูในแต่ละโรงเรียนย่อมแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะและขนาดของโรงเรียน โดยทั่วไปแล้วจะมีการประชุมไม่น้อยกว่า 4 ประเภท ได้แก่ การประชุมครูทั้งโรงเรียน การประชุมครูผู้แทนของแต่ละชั้นเรียน สำหรับโรงเรียนที่เปิดสอนระดับชั้นหนึ่งหลายห้องเรียน การประชุมคณะกรรมการต่าง ๆ เช่น คณะกรรมการควบคุมความประพฤติของนักเรียน สวัสดิการ กิจกรรมอื่น ๆ ส่วนใหญ่ผู้บริหารโรงเรียนเป็นประธาน และการประชุมครูหัวหน้างานหรือหัวหน้ากลุ่มประสบการณ์

ครูอาจได้รับมอบหมายให้เข้าร่วมประชุมชี้แจงนโยบายของโรงเรียนแก่ผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งอาจทำได้ในวันปฐมมนิเทศนักเรียนใหม่ ซึ่งเชิญผู้ปกครองนักเรียนมาด้วย หรือก่อนเปิดเรียนในปีการศึกษาใหม่ทุกปีก็ควรเชิญผู้ปกครองมาประชุมทุกปี เพื่อผู้ปกครองจะได้ทราบนโยบายของโรงเรียน เช่น นโยบายเกี่ยวกับการเรียนการสอนตามหลักสูตรใหม่ จะเน้นให้เด็กคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ผู้ปกครองก็ควรทราบและเข้าใจ เป็นต้น

งานอาคารสถานที่

พนัส หันนาคินทร์ (2524) กล่าวว่า งานด้านอาคารสถานที่ มีงานที่จะต้องปฏิบัติอยู่

4 ประการ คือ

1. การบำรุงรักษาให้อาคารสถานที่อยู่ในสภาพดีอยู่เสมอ
2. การใช้ประโยชน์จากการต้องการอาคารสถานที่มากที่สุด
3. การตกแต่งบริเวณให้สวยงามกลมกลืนกัน
4. การจัดบริเวณพักผ่อนหย่อนใจ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2526) ได้กำหนดขอบข่ายของงานด้านอาคารสถานที่ไว้ ได้แก่ การรักษาและปรับปรุงอาคารสถานที่ให้อยู่ในสภาพเรียบร้อย และการจัดให้สภาพแวดล้อมและบรรยากาศในโรงเรียน สนองต่อวัตถุประสงค์ของหลักสูตรและเกณฑ์มาตรฐานโรงเรียนประถมศึกษา

ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา และคณะ (2530) ได้สังเคราะห์ผลการวิจัยของบุคคลคณะต่าง ๆ ในส่วนที่เกี่ยวกับสมรรถภาพที่พึงประสงค์ของครูประถมศึกษา ในหัวข้อ สมรรถภาพสำหรับงานพัฒนา ได้กล่าวถึงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ได้แก่ บริเวณโรงเรียน อาคารสถานที่ ห้องเรียนและห้องอื่น ๆ โดยมีวิธีการทำงานเพื่อให้เกิดการปรับปรุงสภาพแวดล้อมในโรงเรียนและชุมชนให้ดีขึ้น ด้วยการพัฒนาโรงเรียน เช่น การพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของ

โรงเรียน ให้ความสำคัญในการเรียนการสอนทางด้านวิชาการ ส่งเสริมให้นักเรียนมีความพร้อมและพอใจในการประกอบกิจกรรมการเรียน และเตรียมพร้อมที่จะรองรับความคิดและความเปลี่ยนแปลงทางการจัดการศึกษา เช่น การเพิ่มหรือการลดของจำนวนนักเรียน หรือความเปลี่ยนแปลงของชุมชน และยังคงส่งเสริมให้การดำเนินงานด้านต่าง ๆ ของโรงเรียน เป็นไปโดยสะดวกและมีประสิทธิภาพ

จะเห็นได้ว่างานอาคารสถานที่ คือ กิจกรรมต่าง ๆ ที่ครูและบุคลากรในโรงเรียนร่วมกัน จัดแต่ง บำรุงรักษาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมภายในโรงเรียน

งานธุรการ

ลักษณะงานที่ปฏิบัติเป็นงานเกี่ยวกับเอกสารหลักฐาน ข้อมูลและสถิติต่าง ๆ อาทิ ลงทะเบียนรับ – ส่ง หนังสือ ร่างหนังสือโต้ตอบ จัดเก็บและพิมพ์คำสั่ง สำเนาต่าง ๆ จัดทำรายงานผลการปฏิบัติงาน ติดต่อบริษัทต่าง ๆ กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนอำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่มาติดต่อกับโรงเรียน

งานการเงินและพัสดุ

นิพนธ์ กินาวงศ์ (2523) กล่าวว่า งานเกี่ยวกับการเงิน ได้แก่ การรับและการเบิกจ่ายเงิน การทำบัญชีรายรับ รายจ่าย การจัดซื้อ ตลอดจนการควบคุมและตรวจสอบเกี่ยวกับการเงินของโรงเรียน สำหรับงานพัสดุครุภัณฑ์ ได้แก่ การจัดซื้อ จัดหา และการลงทะเบียนพัสดุครุภัณฑ์ นอกจากนี้ บงกชพันธ์ ทองงาม (2534) ได้กำหนดขอบข่ายของงานการเงินและพัสดุ ประกอบด้วย งานงบประมาณ งานพัสดุ และงานการเงินและบัญชี

สรุปได้ว่า งานการเงินและพัสดุ เป็นงานเกี่ยวกับการจัดทำบัญชี หลักฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับการเงิน และพัสดุครุภัณฑ์ของโรงเรียน

งานทะเบียนวัดผล

ลักษณะงานที่ปฏิบัติ เป็นงานเกี่ยวกับเอกสาร หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการประเมินผล การเรียน เช่น จัดรวบรวมสถิติจำนวนนักเรียนสอบได้ สอบตกประจำปี จัดรวบรวมข้อมูลและสถิติทางวิชาการ จัดดำเนินการวิเคราะห์ข้อทดสอบ เพื่อสร้างเป็นข้อสอบมาตรฐาน ร่วมในการตัดสิน การวัดผลปลายปี (จำนุญ เกียรติมงคล, 2524)

งานห้องสมุด

ลักษณะงานที่ปฏิบัติ เช่น จัดหนังสือในห้องสมุดให้ถูกหลักวิชาตามระบบงานห้องสมุด จัดหาจัดซื้อหนังสือที่เหมาะสมกับนักเรียนเพิ่มเติมตามกำลังงบประมาณที่ได้รับ จัดแสดงหนังสือใหม่ และบริการตอบคำถาม แนะนำหนังสือที่น่าอ่าน จัดบริการยืม – คืนหนังสือ จัดซ่อมหนังสือที่ชำรุด และทวงถามหนังสือที่ไม่ส่งคืน จัดป้ายนิเทศหรือจัดนิทรรศการตามโอกาสวันสำคัญหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นต้น (จำนูญ เกียรติมงคล, 2524)

งานโสตทัศนศึกษา

ลักษณะงานที่ปฏิบัติส่วนใหญ่เป็นงานที่เกี่ยวกับสื่อการสอนและอุปกรณ์โสตทัศนศึกษา เช่น รวบรวม เก็บรักษาและซ่อมแซมสื่อการเรียนการสอนให้เป็นระเบียบเรียบร้อย และดูแลให้อยู่ในสภาพดี ควบคุมดูแล และรักษาเครื่องใช้เกี่ยวกับโสตทัศนศึกษา เช่น เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่องฉายภาพนิ่ง ให้พร้อมที่จะใช้งานได้เสมอ อำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการใช้อุปกรณ์โสตทัศนศึกษา บันทึกภาพและเก็บภาพเกี่ยวกับกิจกรรมของนักเรียน (จำนูญ เกียรติมงคล, 2524)

งานโครงการอาหารกลางวัน

ลักษณะงานที่ปฏิบัติเป็นงานเกี่ยวกับการโภชนาการ เช่น กำหนดรายการอาหาร จัดทำและควบคุมการจัดอาหารให้นักเรียนตามหลักโภชนาการ ควบคุมดูแลจัดทำบัญชีและหลักฐานการเงินเกี่ยวกับการจัดซื้ออาหารภายในโรงเรียน ควบคุมดูแลรักษาสถานที่ เครื่องมือ เครื่องใช้ในการประกอบอาหาร สอนความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับโภชนาการให้นักเรียน ประสานงานกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เป็นต้น (จำนูญ เกียรติมงคล, 2524)

งานอนามัยโรงเรียน

ลักษณะงานที่ปฏิบัติเป็นงานเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพอนามัยในโรงเรียน เช่น จัดเครื่องมือ เครื่องใช้ในการรักษาพยาบาลให้พร้อม สะอาด และใช้ได้ทันที จัดทำบัตรสุขภาพ เก็บสถิติน้ำหนัก วัดส่วนสูงของนักเรียน ประชุมพยาบาลนักเรียนที่เกิดอุบัติเหตุในโรงเรียน อำนวยความสะดวก และให้ความร่วมมือแก่เจ้าหน้าที่อนามัยโรงเรียนหรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุขอื่น ๆ ในการปฏิบัติงานภายในโรงเรียน จัดสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนให้ถูกสุขลักษณะและปลอดภัยจากโรคและอุบัติเหตุ ดูแลและรับผิดชอบเวชภัณฑ์ วัสดุครุภัณฑ์ทุกประเภทในห้องพยาบาล และเป็นที่ปรึกษาของนักเรียนที่มีปัญหาด้านสุขภาพอนามัย เป็นต้น (จำนูญ เกียรติมงคล, 2524)

งานสหกรณ์โรงเรียน

งานสหกรณ์โรงเรียนส่วนมากดำเนินการในรูปของสหกรณ์ร้านค้า เกิดจากการรวมหุ้นของ คณะครู นักเรียน ตามระบบของสหกรณ์ ซึ่งต้องมีข้อบังคับและวิธีการดำเนินการของสหกรณ์โดยเฉพาะ เพื่อจัดจำหน่ายสินค้าประเภทเครื่องเขียน ผลิตผลภายในโรงเรียนหรือท้องถิ่น และของใช้เบ็ดเตล็ดในชีวิตประจำวันทั่ว ๆ ไป เช่น ผงซักฟอก ยาสีฟัน แปรงสีฟัน แก้วน้ำ เป็นต้น

ลักษณะข้อบ่งชี้ของงานสหกรณ์ในโรงเรียน

1. ศึกษาวิธีการดำเนินงานของสหกรณ์ให้เข้าใจ เพื่อที่จะสร้างข้อบังคับและวิธีการดำเนินงานของร้านสหกรณ์ในโรงเรียน
2. ประชุมชี้แจงให้คณะครูและนักเรียนเข้าใจในหลักการของสหกรณ์
3. รับสมัครสมาชิก และเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินงานกิจการสหกรณ์ในโรงเรียน
4. พิจารณากำหนดชนิดของสินค้า และแหล่งสินค้าที่จะนำมาจำหน่าย
5. ควบคุมดูแลเกี่ยวกับรายรับรายจ่าย
6. รายงานผลการดำเนินงาน

การดำเนินงานกิจกรรมสหกรณ์เป็นงานที่ต้องใช้ความเสียสละ และมีความรับผิดชอบเป็นอย่างยิ่ง จึงจะสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2527)

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ข้อบ่งชี้ของงานด้านการพัฒนาโรงเรียนจะต้องประกอบไปด้วย งานวางแผนและประเมินโครงการ งานประชุม งานอาคารสถานที่ งานธุรการ งานการเงินและพัสดุ งานทะเบียนวัดผล งานห้องสมุด งานโสตทัศนศึกษา งานโครงการอาหารกลางวัน งานอนามัยโรงเรียน และงานสหกรณ์โรงเรียน ซึ่งงานเหล่านี้เป็นภาระหน้าที่และความรับผิดชอบของครูที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติเพิ่มเติมจากงานด้านการสอน เพื่อสนับสนุนให้การดำเนินงานในทุก ๆ ด้านของโรงเรียนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยการมอบหมายงานนั้น ผู้บริหารโรงเรียนอาจจะพิจารณาจากความรู้ความสามารถ ความถนัด ความสนใจและความเอาใจใส่ของครูแต่ละคน เพื่อความเหมาะสมในแต่ละงาน

4.5 ด้านการบริการความรู้แก่ผู้อื่น

ครูต้นแบบและครูเกียรติยศเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องว่ามีความสามารถ มีความคิดริเริ่มทางการสอน มีรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีขั้นตอนการสอนที่ชัดเจน ซึ่งภารกิจของครูต้นแบบและครูเกียรติยศที่สำคัญประการหนึ่งหลังจากที่ได้รับการยกย่องแล้ว คือ การพัฒนาครูเครือข่าย ด้วยการเผยแพร่รูปแบบและวิธีการเรียนการสอนของตนแก่ครูเครือข่าย

เพื่อให้สามารถพัฒนาการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถประเมินผลได้ชัดเจน โดยครูต้นแบบจะต้องพัฒนาครูเครือข่ายไม่น้อยกว่า 10 คน และครูเกียรติยศจะต้องพัฒนาครูเครือข่าย จำนวน 5 คน

เนื่องจากครูต้นแบบและครูเกียรติยศ คือ ครูที่ขยัน สอนดี มีจิตใจอาสา เสียสละ มีได้มีสถานภาพสูงกว่าผู้บริหารและครูในโรงเรียนหรือกลุ่มโรงเรียนที่ใกล้เคียง กระบวนการนิเทศครูเครือข่ายของครูต้นแบบและครูเกียรติยศ จึงต้องมีลักษณะเป็นเพื่อนร่วมคิดมิตรร่วมงานของครู หากครูต้นแบบและครูเกียรติยศวางตนเป็นผู้รู้ ผู้บอก ผู้สั่งการ อาจจะถูกต่อต้านหรือขาดความร่วมมือ ดังนั้น ครูต้นแบบและครูเกียรติยศจึงควรใช้รูปแบบกระบวนการกัลยาณมิตรนิเทศในการปฏิบัติงานนิเทศครูเครือข่าย เพื่อให้เกิดผลดีและมีประสิทธิภาพ (สุมน อมรวิวัฒน์, 2545) ซึ่งรูปแบบ “กัลยาณมิตรนิเทศ” เป็นการชี้แนะและช่วยเหลือด้านการเรียนการสอนในกลุ่มเพื่อนครูด้วยกัน มีหลักการนิเทศที่เน้นประเด็นสำคัญ 4 ประการ คือ

1. การสร้างศรัทธา ครูต้นแบบแสดงให้เพื่อนครูเครือข่ายยอมรับและเกิดความสนใจใฝ่รู้ที่จะปรับปรุงการสอน
 2. การสาธิตรูปแบบการสอน ครูต้นแบบแสดงให้ประจักษ์ว่า การสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญนั้นได้ทำจริง และครูเครือข่ายสามารถนำรูปแบบไปประยุกต์ใช้ในชั้นเรียนได้
 3. การร่วมคิดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ครูต้นแบบและครูเครือข่ายต่างก็มีประสบการณ์การสอนที่แตกต่างกัน สมควรที่จะได้พบปะกันอย่างสม่ำเสมอ ร่วมคิดแก้ปัญหาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
 4. การติดตามประเมินผลตลอดกระบวนการ ครูต้นแบบบันทึกการนิเทศอย่างสม่ำเสมอ สังเกตและรับฟังข้อมูลป้อนกลับจากครูเครือข่าย ศึกษาปัญหาและแนวทางแก้ไข เพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ขึ้นใหม่และต่อเนื่องสืบไป แม้จะเสร็จสิ้นโครงการแล้ว
- สำหรับบทบาทของครูที่ได้รับรางวัลในต่างประเทศ เช่น บทบาทของครูแห่งชาติของประเทศไทย นอกเหนือจากหน้าที่ในห้องเรียนแล้ว คือ
1. ให้การฝึกอบรมนักศึกษาครู
 2. เป็นครูพี่เลี้ยงแก่ครูบรรจุใหม่
 3. ให้คำแนะนำแก่ครูอื่นในการจัดห้องเรียนและวิธีสอน
 4. จัดทำอุปกรณ์การเรียนการสอนคุณภาพสูง
 5. เผยแพร่ผลงานวิจัยทางการศึกษาและวิธีสอนที่ดีที่สุดแก่เพื่อนครู
 6. ให้คำแนะนำสถานศึกษาเกี่ยวกับการฝึกอบรมครูประจำการ
 7. มีส่วนร่วมในการประเมินการปฏิบัติงานของครูอื่น

8. ช่วยเหลือครูผู้ซึ่งประสบความยุ่งยากในการสอน
9. ทำงานช่วยเหลือครูในโรงเรียนอื่นและโรงเรียนของตนเอง ช่วยเหลืองานในสถาบันอุดมศึกษา ช่วยเหลืองานที่สำนักงานการศึกษาส่วนท้องถิ่น หรือที่อื่นใด ซึ่งได้รับคำสั่งให้ไปปฏิบัติ

10. ทำการผลิตสื่อและเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษาที่มีคุณภาพสูง รวมทั้งการบันทึกเสียง วิดีทัศน์ และสาธิตการสอนบทเรียนในห้องเรียน เพื่อแจกจ่ายแก่ครูในโรงเรียนของตนและโรงเรียนอื่น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543)

นอกจากนี้ เกณฑ์ในการให้รางวัลความเป็นเลิศของครูในฮ่องกง มีข้อหนึ่งเกี่ยวกับการปรับปรุงตนเองและพัฒนาวิชาชีพครูอย่างสม่ำเสมอ โดยครูที่ได้รับรางวัลต้องมีแผนในการพัฒนาตนเองและวิชาชีพครูอย่างแจ่มชัด มีส่วนร่วมในการฝึกอบรมครูและการพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ ให้ความร่วมมือและแลกเปลี่ยนเรียนรู้เนื้อหาสาระและวิธีสอนกับเพื่อนครูอย่างจริงจัง เต็มใจที่จะสนับสนุนและแนะนำนักเรียนและครูใหม่ (สุรศักดิ์ หลาบมาลา, 2543)

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การปฏิบัติงานด้านการบริการความรู้แก่ผู้อื่นของครูที่ได้รับรางวัล ประกอบด้วย การพัฒนาครูเครือข่าย การให้คำแนะนำความรู้ทางวิชาการแก่เพื่อนครู การให้คำแนะนำสถานศึกษาเกี่ยวกับการฝึกอบรมครูประจำการ การเผยแพร่ผลงานวิจัยทางการศึกษาและวิธีสอนแก่เพื่อนครู และการเป็นวิทยากร ซึ่งการบริการความรู้แก่ผู้อื่นของครูควรจะได้ดำเนินงานโดยใช้รูปแบบกัลยาณมิตรนิเทศ

4.6 ด้านการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

โรงเรียนเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม ทำหน้าที่หลักในการให้การศึกษาอบรมอย่างเป็นระบบ โดยการจัดประสบการณ์ที่ดีให้แก่เด็ก เพื่อให้เป็นสมาชิกที่ดีและมีคุณภาพของสังคม ซึ่งประสบการณ์ที่เด็กจะได้รับนั้นมีไม่ได้อยู่เฉพาะในโรงเรียนเท่านั้น ยังมีอยู่ในที่อื่น ๆ ในชุมชนอีกมาก ชุมชนจึงควรมีส่วนร่วมในการให้ประสบการณ์ที่เป็นรากฐานของธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และเจตคติให้แก่เด็ก โดยโรงเรียนจะต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อให้ตรงตามความต้องการของชุมชน ดังนั้น โรงเรียนจึงต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์กับชุมชน และทำประโยชน์ให้กับชุมชน ในขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนากิจกรรมของโรงเรียนด้วย

สำหรับบทบาทของครูในการพัฒนาชุมชนนั้น ชนิตา รัชพลเมือง (2526) กล่าวว่า ครูจะต้องมีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาชุมชน ซึ่งจะมีภารกิจเพิ่มขึ้นจากการสอนอีก 3 ด้าน คือ ทำหน้าที่เป็นนักนวัตกรรม เป็นที่ปรึกษาหรือผู้ทำงานบูรณะชนบท และเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง

นอกจากนี้ ยนต์ ชุมจิต (2528) ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของครูอาจารย์ ที่มีต่อชุมชนไว้ดังนี้

1. การให้การศึกษแก่ประชาชน ซึ่งอาจจัดในรูปแบบการศึกษาผู้ใหญ่ ทั้งสายสามัญ สายอาชีพและกลุ่มสนใจ ให้ความรู้แก่นักเรียนเพื่อนำไปถ่ายทอดให้ผู้ปกครองรับรู้ เขียนบทความลงในวารสาร หนังสือพิมพ์ เพื่อเผยแพร่ความรู้ ความคิด จัดรายการวิทยุโทรทัศน์เพื่อเผยแพร่ความรู้ (ถ้ามีโอกาส) เป็นวิทยากรบรรยายเมื่อชุมชนมีงานบางสิ่งบางอย่าง
2. การส่งเสริมศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรมด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างแก่ชุมชน อบรมสั่งสอนเยาวชนให้เป็นคนดีของชุมชน
3. การส่งเสริม สืบทอดและฟื้นฟูวัฒนธรรม เช่น ถ่ายทอดความรู้ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมที่ดั่งงามให้แก่เยาวชน เพื่อปฏิบัติให้ถูกต้อง ครูอาจารย์เป็นผู้ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอย่างเคร่งครัด
4. การเป็นผู้นำชุมชน เช่น ริเริ่มสร้างสรรคงานที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชน การสร้างนิสัยที่ดีให้ประชาชน การปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ
5. การปฏิรูชุมชน เช่น การสำรวจความบกพร่องหรือจุดอ่อนของชุมชน การวางแผนและหาวิธีการแก้ไขปรับปรุง โดยขอความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ โดยตรง และการปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่าง
6. การมีส่วนร่วมในการเป็นอยู่ของชุมชน โดยมีแนวทางปฏิบัติเช่นเดียวกับผู้บริหารโรงเรียน
7. การเสริมสร้างและรักษาความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เช่น การปรับปรุงตัวครูอาจารย์เอง ในเรื่องของการแต่งกาย กิริยามารยาท ความตั้งใจในการทำงาน การรู้เรื่องโรงเรียนและชุมชนเป็นอย่างดี ปรับตัวให้เข้ากับชุมชนได้ดี ร่วมมือกันเมื่อโรงเรียนมีกิจกรรมและเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2527) ได้กล่าวถึงงานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนว่ามีขอบข่ายครอบคลุมงานในด้านการเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินงานของโรงเรียน การให้บริการด้านต่าง ๆ แก่ชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ของชุมชน การเสริมสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนและหน่วยงานอื่นในท้องถิ่น การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน การวางแผนกำหนดนโยบาย ทิศทาง และเป้าหมายของโรงเรียนโดยชุมชน และการให้บริการด้านทรัพยากรแก่โรงเรียน

Sergiovanni and others (1992) ได้กล่าวถึงขอบข่ายของงานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนไว้ 7 ประการ คือ

1. การช่วยให้ชุมชนเข้าใจถึงการดำเนินงานของโรงเรียนเกี่ยวกับการจัดการศึกษา

การให้บริการทางการศึกษาแก่ชุมชน

2. การช่วยให้ชุมชนเข้าใจในแผนการศึกษาของโรงเรียน

3. การส่งเสริมให้คนในชุมชนเข้าใจชุมชนของตน

4. การช่วยให้ชุมชนเข้าใจในศักยภาพของชุมชน

5. การทำงานร่วมกับผู้บริหาร ตัวแทนของหน่วยงานอื่น ๆ ในการบริการชุมชน การช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน การให้บริการที่โรงเรียนทำได้โดยร่วมมือกับองค์กรอื่นในชุมชน

6. การชี้แจงให้บุคลากรในโรงเรียนเข้าใจในสภาพของชุมชน

7. การประเมินนโยบายและแผนงานการพัฒนาชุมชนในส่วนของโรงเรียนเกี่ยวข้อง

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ 2 ทาง คือ โรงเรียนและชุมชนมีบทบาทเป็นทั้งผู้ให้และเป็นทั้งผู้รับ งานด้านการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนจึงขึ้นอยู่กับการดำเนินการ เพื่อให้โรงเรียนสามารถแสดงบทบาทของการให้การสนับสนุนแก่ชุมชน และการรับความร่วมมือช่วยเหลือจากชุมชนได้อย่างเต็มที่ ซึ่งประกอบด้วย

1. การประชาสัมพันธ์โรงเรียน คือ การเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินงานของโรงเรียน เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน อันจะช่วยให้โรงเรียนปฏิบัติงานได้สะดวกยิ่งขึ้น ซึ่งพิจารณาจากการประชุมผู้ปกครอง การทำจุลสาร หรือสิ่งพิมพ์เผยแพร่ การจัดป้ายประกาศ เผยแพร่ข่าวสารของโรงเรียน และการพบปะเยี่ยมเยียนในวาระที่เหมาะสม

2. การให้บริการชุมชน คือ การให้บริการด้านต่าง ๆ แก่ชุมชนตามกำลังความสามารถที่โรงเรียนจะดำเนินการได้ ได้แก่ การให้บริการทางวิชาการ การให้คำแนะนำทางวิชาชีพ และการบริการอาคารสถานที่หรือวัสดุอุปกรณ์

3. การร่วมกิจกรรมของชุมชน คือ การเข้าร่วมในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ของชุมชนเท่าที่โรงเรียนมีความสามารถ และอยู่ในวิสัยที่เป็นไปได้ กิจกรรมในข่ายงานนี้ที่โรงเรียนควรปฏิบัติได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประเพณีของท้องถิ่น การเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาท้องถิ่นหรือบำเพ็ญประโยชน์ และการร่วมมือกับชุมชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

4. การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน คือ การเปิดโอกาส เชิญชวน หรือหาทางให้บุคคลในชุมชนได้เข้าร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน ได้แก่

- 4.1 การเชิญประชาชนมาช่วยงานในโรงเรียน เช่น งานวันเด็ก วันแม่ หรือวันสำคัญอื่น ๆ ของโรงเรียน

4.2 การเชิญบุคลากรในท้องถิ่นมาเป็นวิทยากร

4.3 การเปิดโอกาสให้บุคคลในท้องถิ่นมาร่วมกิจกรรมพัฒนาโรงเรียน โดยการช่วยเหลือด้านแรงงาน หรือวัสดุอุปกรณ์

กล่าวโดยสรุป การปฏิบัติงานของครูในโรงเรียนประถมศึกษา มีงานหลักที่สำคัญคือ งานด้านการสอน ซึ่งต้องทำควบคู่ไปกับการพัฒนาการเรียนและการพัฒนาโรงเรียน เพื่อให้ นักเรียนทุกคนได้เกิดการเรียนรู้ สามารถพัฒนาตนเองได้ตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพของแต่ละบุคคล เมื่อนักเรียนเกิดการพัฒนา ก็จะส่งผลให้โรงเรียนเกิดการพัฒนามาด้วย

นอกจากงานด้านการสอน การพัฒนานักเรียน และการพัฒนาโรงเรียนแล้ว ครูซึ่งเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของสังคม จำเป็นต้องมีส่วนร่วมในการบริการสังคมและพัฒนาสังคมด้วย โดยการบริการความรู้แก่ผู้อื่นตามโอกาสที่เหมาะสม มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน และสร้างความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างโรงเรียนกับชุมชนให้เกิดขึ้น

นอกจากนี้ การปฏิบัติงานของครูที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การพัฒนาตนเอง โดยครูจะต้องมุ่งชวนขยายพัฒนาตนเองทั้งในด้านวิชาการและวิชาชีพอยู่เสมอ ซึ่งผลจากการพัฒนาตนเองนี้จะเป็นส่วนส่งเสริมและสนับสนุนการปฏิบัติงานในด้านอื่น ๆ ทุกด้าน ให้เกิดผลดีและมีประสิทธิภาพสูงสุด

5. รูปแบบและวิธีการยกย่องครูที่ได้รับรางวัลจากหน่วยงานในประเทศไทย

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 7 ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยครู คุนมาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา มีจุดมุ่งหมายเพื่อการปฏิรูปวิชาชีพครูอย่างเป็นระบบและครบวงจร อันได้แก่ การพัฒนากระบวนการผลิตและพัฒนาครูให้มีประสิทธิภาพ การพัฒนาระบบการบริหารงานบุคคล ระบบเงินเดือนและค่าตอบแทน และการยกย่องให้รางวัลเชิดชูเกียรติครู คุนมาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ตลอดจนการสนับสนุนงานริเริ่ม สร้างสรรค์ และผลงานดีเด่น

การยกย่องให้รางวัลเชิดชูเกียรติครู ตามมาตรา 55 วรรคสอง เป็นกระบวนการหนึ่งในการปฏิรูปวิชาชีพครูให้เป็นวิชาชีพชั้นสูง เพราะนอกจากจะช่วยสร้างขวัญ กำลังใจและความภาคภูมิใจให้แก่ครูแล้ว ยังช่วยส่งเสริมสนับสนุนคนดี คนเก่ง และสร้างครูให้เป็น “ผู้นำการปฏิรูปการเรียนรู้” ที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุด ตามหมวด 4 และประการสำคัญ การปฏิบัติงานของครูผู้ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นการยกระดับคุณภาพ และมาตรฐานวิชาชีพครูได้เป็นอย่างดี

การยกย่องเชิดชูเกียรติครูที่ดี มีความสามารถและมีผลงานดีเด่นระดับประเทศ มีมาช้านานแล้ว โดยรางวัลระดับประเทศนั้น ประกอบไปด้วยครูแห่งชาติ ครูต้นแบบ ครูแกนนำ

ครูเกียรติยศ ครูดีเด่น ครูดีที่หนูรัก ครูวิทยาศาสตร์ดีเด่น ครูภาษาไทยดีเด่น ซึ่งเป็นการให้รางวัลทั้งจากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน ดังต่อไปนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543)

5.1 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

5.1.1 ครูแห่งชาติ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้ดำเนินการโครงการครูแห่งชาติ ซึ่งเป็นโครงการที่มุ่งยกย่องให้รางวัลแก่ครูดี ครูเก่ง ที่มีผลการปฏิบัติงานดีเด่น มีความดีที่สร้างสมในอดีตและจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 4 มาตรา 22 โดยยกย่อง ให้รางวัล และให้เสนองานที่จะทำต่อในอนาคต เพื่อพัฒนาการฝึกหัดครู วิชาชีพครู และการศึกษาของประเทศโดยรวม ทั้งนี้ โดยอาศัยความรู้ และประสบการณ์ของครูแห่งชาติ ให้เป็นเครือข่ายในการขยายผลการพัฒนา ด้วยการมอบหมายหน้าที่พิเศษในการพัฒนางานด้านฝึกหัดครูและวิชาชีพครูให้ นอกเหนือจากภาระงานสอนตามปกติ โครงการนี้มุ่งส่งเสริมให้ครูได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ครูที่ผ่านการพิจารณาตามเกณฑ์มาตรฐานครูแห่งชาติแล้ว จะต้องเสนอโครงการที่จะทำในอนาคต เป็นโครงการ 3 ปี โดยมีแผนการดำเนินงานแยกเป็นรายปี โดยจะได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่าย เป็นเงิน 220,000 บาท/ปี/คน ทั้งนี้โครงการที่นำเสนอจะต้องเป็นโครงการวิจัยรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งใน 3 รูปแบบ คือ

1. โครงการวิจัยด้านการเรียนการสอน ซึ่งจะเป็นโครงการวิจัยและพัฒนาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน (การสอนตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542) ให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีความสามารถ และมีความสุข ตามโครงการที่เสนอและได้รับอนุมัติ ถือเป็นโครงการวิจัยในชั้นเรียน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้มากกว่าเนื้อหาวิชา
2. โครงการวิจัยและพัฒนาครูเครือข่าย โดยครูแห่งชาติ 1 คน ต้องพัฒนาครูเครือข่ายไม่น้อยกว่า 50 คน
3. โครงการวิจัยและพัฒนา รูปแบบการฝึกอบรมครู

โครงการครูแห่งชาติ เป็นโครงการทดลองมาตั้งแต่ปี 2541 ได้ครูแห่งชาติ จำนวน 4 คน เป็นครูผู้สอนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในปี 2542 ได้ครูแห่งชาติจำนวน 6 คน เป็นครูผู้สอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย ส่วนปี 2543 นั้น ได้ครูแห่งชาติจำนวน 12 คน เป็นครูผู้สอนทั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลาย และประถมศึกษา และปี 2544 ได้ครูแห่งชาติจำนวน 4 คน เป็นครูผู้สอนในระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา

5.1.2 ครูต้นแบบ (รายละเอียดดูภาคผนวก ง)

“โครงการครูต้นแบบ” เป็นอีกโครงการหนึ่งของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ที่คัดเลือกครูเก่ง ครูดี มีผลงานดีเด่นด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 4 มีศรัทธาต่อวิชาชีพครู มีความตั้งใจที่จะปรับปรุงวิธีการสอนของตนอย่างต่อเนื่องจนสามารถค้นพบรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีขั้นตอนชัดเจน สามารถเป็นแบบอย่างและสามารถขยายผลให้เพื่อนครูได้ และยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็น “ครูต้นแบบ” และเป็นผู้นำการปฏิรูปการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนมีวัฒนธรรมการเรียนรู้ในรูปแบบใหม่ อันเป็นผลให้ผู้เรียนเก่ง ดี และมีความสุข

ครูที่สมัครเพื่อรับการคัดเลือก ต้องเป็นครูผู้สอนระดับอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา ต่ำสุดตอนต้นและ/หรือมัธยมศึกษาตอนปลาย ไม่จำกัดสาขาวิชาที่สอน

ครูที่ได้รับการคัดเลือกเป็นครูต้นแบบ จะต้องเสนอโครงการพร้อมแผนการพัฒนาครูเครือข่าย โดยครูต้นแบบ 1 คน ต้องพัฒนาครูเครือข่ายไม่น้อยกว่า 10 คน ด้านรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นระยะเวลา 4 เดือน ให้สามารถพัฒนาการจัดกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ขึ้นใหม่ให้ต่อเนื่องสืบไป โดยใช้รูปแบบกัลยาณมิตรนิเทศ ทั้งนี้ ครูต้นแบบจะได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการพัฒนาครูเครือข่ายเป็นเงินทั้งสิ้น 20,000 บาท

“โครงการครูต้นแบบ” เป็นโครงการทดลองมาตั้งแต่ปี 2541 ได้ครูต้นแบบ จำนวน 30 คน ในปี 2542 ได้ครูต้นแบบจำนวน 96 คน ในปี 2543 นั้น ได้ดำเนินการคัดเลือกจากครูแกนนำหรือครูเครือข่ายของครูต้นแบบ ปี 2541 และปี 2542 หรือครูเครือข่ายของครูแห่งชาติ ปี 2541 และปี 2542 ได้ครูต้นแบบจำนวน 200 คน และในปี 2544 ได้ครูต้นแบบจำนวน 260 คน เป็นครูที่สอนในระดับก่อนประถมศึกษา 19 คน ประถมศึกษา 103 คน มัธยมศึกษา 135 คน และอาชีวศึกษา 3 คน

5.2 กระทรวงศึกษาธิการ

5.2.1 ครูแกนนำ

คณะกรรมการประสานงานปฏิรูปการเรียนรู้ของกระทรวงศึกษาธิการ ได้เริ่มดำเนินการโครงการส่งเสริมและพัฒนาครูแกนนำเพื่อเป็นครูต้นแบบปฏิรูปการเรียนรู้ ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2542 โดยแบ่งครูแกนนำออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่ม ก คือ ครูที่ได้รับการยกย่องแล้วและสามารถเป็นต้นแบบได้ หมายถึง ครูที่ยังปฏิบัติการสอนอยู่ และได้รับการยกย่องจากหน่วยงาน องค์กร สถาบัน ภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ ย้อนหลัง 5 ปี

กลุ่ม ข คือ ครูที่มีความสามารถที่สมควรพัฒนาเป็นครูต้นแบบต่อไป

ครูแกนนำจะได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ ความเข้าใจ มีวิสัยทัศน์การปฏิรูปการเรียนรู้ ตามแนวการจัดการศึกษา ในหมวด 4 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เพื่อให้เกิดคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนตามหมวด 6 ว่าด้วยการประกันคุณภาพการศึกษา สามารถปฏิบัติจริงจนเป็นครูต้นแบบ ถ่ายทอดวิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เพื่อนครูได้

นอกจากนี้ยังได้กำหนดเป้าหมายไว้ว่า ในปี พ.ศ. 2543 โรงเรียนทุกสังกัดจะมีครูแกนนำที่ได้รับการพัฒนาเป็นครูต้นแบบร้อยละ 10 ของจำนวนครูทั้งหมด (ประมาณ 55,498 คน) ในปี พ.ศ. 2544 จะเพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่า 277,490 คน โดยวิธีขยายผลแก่เพื่อนครูในสัดส่วนครูแกนนำ 1 คน ต่อเพื่อนครูไม่น้อยกว่า 5 คน และภายในปี พ.ศ. 2545 จะมีครูแกนนำที่ได้รับการพัฒนาเป็นครูต้นแบบทุกสังกัดทุกพื้นที่

5.3 สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

5.3.1 รางวัลบุคคลดีเด่น

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ มีการให้รางวัลและยกย่องบุคคลดีเด่นในการจัดงานวันประถมศึกษาแห่งชาติของแต่ละปี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประกาศคุณงามความดีให้แก่ผู้ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือการจัดการประถมศึกษา ซึ่งครอบคลุมทั้งหน่วยงานของเอกชนและประชาชนทั่วไป ประกอบกับข้าราชการและนักเรียนของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ที่สร้างคุณประโยชน์และทำชื่อเสียงให้กับการศึกษา เพื่อเป็นการเชิดชูระลึกถึงคุณความดีให้เป็นแบบอย่างต่อไป โดยได้แบ่งประเภทบุคคลดีเด่นไว้ 4 ประเภท คือ 1) ผู้ให้การสนับสนุนช่วยเหลือการศึกษา 2) ข้าราชการเกษียณอายุ 3) ข้าราชการทุกสายงาน โดยแบ่งเป็นข้าราชการพลเรือน และข้าราชการครู และ 4) นักเรียน

ในการคัดเลือกข้าราชการ หลักเกณฑ์และการพิจารณาคัดเลือกข้าราชการ ได้แบ่งข้าราชการออกเป็น 2 ประเภท คือ ข้าราชการพลเรือน และข้าราชการครู โดยผู้ที่ได้รับการคัดเลือกจะต้องไม่เคยถูกลงโทษทางวินัย เป็นผู้ที่มีผลงานดีเด่นเป็นพิเศษ และมีคุณสมบัติเป็นที่ยอมรับทั้งด้านการครองตน ครองคน และครองงาน สำหรับการคัดเลือกข้าราชการครู ให้จังหวัดเป็นผู้พิจารณาคัดเลือก และจัดส่งแบบรายงานให้สำนักงานฯ โดยแบ่งข้าราชการครูเป็น 3 ประเภท คือ 1) ผู้บริหารและสนับสนุน ให้จังหวัดพิจารณาและจัดส่งให้กรม 1 คน 2) ผู้บริหาร

สถานศึกษา ให้คัดเลือกผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียน ซึ่งได้รับการคัดเลือกเป็นโรงเรียนดีเด่น ระดับจังหวัดในปีที่เสนอชื่อเพื่อขอรับรางวัล และจัดส่งให้กรมจำนวน 1 คน และ 3) ครูผู้สอน ให้คัดเลือกครูผู้สอนจากครูดีเด่นประเภทต่าง ๆ ระดับจังหวัดในปีที่เสนอชื่อ เพื่อขอรับรางวัลและจัดส่งให้สำนักงานฯ 1 คน

ผู้ได้รับการคัดเลือกให้เป็นบุคคลดีเด่นทุกประเภท จะได้รับเกียรติบัตรพร้อมกันในวัน ประถมศึกษาแห่งชาติ คือ วันที่ 25 พฤศจิกายน ของทุกปี

5.3.2 ครูดีที่หนูรัก

โครงการครูดีที่หนูรัก เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อยกย่องประกาศเกียรติคุณครู ผู้ปฏิบัติงานและปฏิบัติตนเป็นปราชญ์บุคคลที่สมควรเป็นแบบอย่าง และเพื่อพัฒนารูปแบบการ ประกาศเกียรติคุณแก่ครู โดยส่งเสริมให้นักเรียนซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดและรับรู้ รับทราบพฤติกรรมของ ครูได้อย่างต่อเนื่องชัดเจน เป็นผู้มีส่วนร่วมในการเสนอชื่อครูที่ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นครูดีที่หนูรัก พร้อมเหตุผลตามมุมมองของนักเรียน ซึ่งแนวความคิดนี้สืบเนื่องมาจากการ ประชุมสมัชชาเด็ก : การเรียนรู้อย่างมีความสุข ในวันที่ 27 – 29 พฤศจิกายน 2541 ซึ่งนักเรียน ได้นำเสนอภาพของครูที่เป็นที่รักไว้หลายลักษณะ เช่น “ครูสอนตรงเวลา” “ครูใจดี” “ครูที่มี เหตุผล” “ครูสอนสนุก” “ครูที่มีความยุติธรรม” “ครูที่ให้ความอบอุ่นเหมือนแม่” เป็นต้น

กิจกรรมนี้จะมีส่วนในการปลุกฝังให้นักเรียนพิจารณาและตระหนักในพระคุณของครู และ เป็นการส่งเสริมสิทธิในการแสดงความคิดเห็นของนักเรียนไปพร้อมกันด้วย หลังจากนั้นจะได้นำ เหตุผลที่นักเรียนนำเสนอทั้งหมดมาพิจารณาวิเคราะห์ เพื่อประมวลผลเป็นคุณลักษณะ “ครูดีที่ หนูรัก” และจัดให้มีการประชุมสมัชชาครูดีที่หนูรัก เพื่อแลกเปลี่ยนและระดมแนวคิดของครูดีที่หนู รัก ในการพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนไปสู่การปฏิรูปการเรียนรู้ และกำหนด แนวทางการปฏิบัติตน และการปฏิบัติงานของครูที่เป็นปราชญ์บุคคลที่เป็นตัวอย่างอันดีแก่สังคม ต่อไป

5.3.3 ครูเกียรติยศ (รายละเอียดดูภาคผนวก ง)

การมอบรางวัลครูเกียรติยศ (Teacher Awards) ได้เริ่มต้นในปีการศึกษา 2544 โดยให้ แต่ละจังหวัดคัดเลือกบุคลากรต้นแบบการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านเกณฑ์การประเมินใน โครงการพัฒนาบุคลากรแกนนำเพื่อเป็นต้นแบบการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ จังหวัดละ 18 สาขา สาขาละ 1 คน เพื่อเข้ารับรางวัลครูเกียรติยศ ซึ่งประกอบด้วยสาขาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ คอมพิวเตอร์ จริยศึกษา ศิลปะ ดนตรี นาฏศิลป์ พลศึกษา

สิ่งแวดล้อมศึกษา การงานและพื้นฐานอาชีพ บุรณการ ก่อนประถมศึกษา สังคมศึกษา การศึกษาพิเศษ ผู้บริหารสถานศึกษา และศึกษานิเทศก์ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2544)

5.4 สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา

คุรุสภาเป็นสภาในกระทรวงศึกษาธิการ มีฐานะเป็นนิติบุคคล ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติ คุรุ พ.ศ. 2488 คุรุสภานอกจากจะมีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้ความเห็นแก่กระทรวงศึกษาธิการในเรื่องนโยบายการศึกษา หลักสูตร แบบเรียน และอื่น ๆ แล้ว ยังมีหน้าที่ควบคุมวินัยของครู และพิจารณาลงโทษครูผู้ประพฤติผิด รักษาผลประโยชน์ของครูและส่งเสริมให้ฐานะครูมั่นคง ทั้งด้านความรู้ ความประพฤติ และความเป็นอยู่ของครู การยกย่องและให้รางวัลครูของคุรุสภา มีดังนี้

5.4.1 รางวัลคุรุสภา (ครูดีเด่น)

คุรุสภาจัดให้มีการคัดเลือกครูผู้ปฏิบัติงานที่มีผลงานดีเด่น สร้างคุณประโยชน์ในด้านการศึกษาให้แก่ประเทศชาติ เพื่อยกย่องเชิดชูเกียรติ และรับรางวัลคุรุสภา นับแต่ปี 2524 เป็นต้นมา โดยผู้ที่มีสิทธิได้รับรางวัลต้องเป็นสมาชิกคุรุสภา ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในสถานศึกษา โดยปฏิบัติงานมาแล้วไม่น้อยกว่า 5 ปี ปฏิบัติตนตามระเบียบจรรยาบรรณครู และตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพครู มีบุคลิกภาพและมนุษยสัมพันธ์ดี ให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน

รางวัลจะแบ่งเป็นประเภทผู้สอนและประเภทผู้บริหารสถานศึกษา ประเภทผู้สอนแบ่งเป็นระดับก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาพิเศษ ประเภทผู้บริหารแบ่งเป็นระดับก่อนประถมศึกษาและประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาพิเศษ

เกณฑ์การพิจารณาผู้ที่จะได้รับรางวัลคุรุสภาประเภทผู้สอน คือ ต้องมีผลงานซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการปรับปรุงและพัฒนาการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลดีเยี่ยม สำหรับผู้ที่ได้รับรางวัลคุรุสภาประเภทผู้บริหาร ต้องมีประวัติการทำงานและมีผลงานดีเยี่ยมมาตลอด มีความสามารถในการบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ และมีนวัตกรรมในการบริหารสถานศึกษา และมีความเสียสละสูง

หน่วยงานที่สามารถเสนอชื่อผู้สมควรได้รับรางวัลนั้น คือ กรมหรือส่วนราชการเจ้าสังกัดของครู หรือเป็นหน่วยงานในระดับจังหวัด เช่น สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด สำนักงานสามัญศึกษาจังหวัด คณะกรรมการคุรุสภาจังหวัด

ปัจจุบัน จำนวนรางวัลครูสภาแต่ละปีมีไม่เกิน 9 รางวัล แบ่งตามระดับการศึกษาที่ครูสอน และตามประเภทผู้บริหารสถานศึกษาระดับต่าง ๆ ผู้ได้รับรางวัลครูสภาจะได้รับโล่ประกาศเกียรติคุณ เกียรติบัตร เข็มที่ระลึก และเงินสดรางวัลละ 100,000 บาท

5.4.2 รางวัลครูภาษาไทยดีเด่น

ด้วยตระหนักถึงความสำคัญของภาษาไทย ในปี 2528 ครูสภาได้ทำการสรรหาครูภาษาไทยดีเด่น ที่สมควรได้รับการยกย่องสรรเสริญให้เป็นที่ประจักษ์ โดยผู้ที่ได้รับการคัดเลือกต้องเป็นครูสอนภาษาไทยมาไม่น้อยกว่า 5 ปี เป็นผู้ที่มีความประพฤติดีตามจรรยาบรรณครู และปฏิบัติงานตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพครู มีความสามารถในการพัฒนาการเรียนการสอนภาษาไทยอย่างมีประสิทธิภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ แสวงหาความรู้และพัฒนาสื่อการเรียนการสอนที่เป็นประโยชน์

การคัดเลือกในส่วนภูมิภาคนั้นผู้บริหารสถานศึกษาจะคัดเลือกครูภาษาไทยในแต่ละระดับแล้วเสนอให้คณะกรรมการครูสภาอำเภอเพื่อเสนอต่อไปยังคณะกรรมการครูสภาจังหวัด และเสนอต่อสำนักงานเลขาธิการครูสภา ในส่วนกลางจะเสนอไปยังครูสภากรุงเทพมหานครในสังกัดต่าง ๆ เพื่อพิจารณาคัดเลือกแล้วจึงเสนอไปยังคณะทำงานคัดเลือกครูภาษาไทยดีเด่น สำนักงานเลขาธิการครูสภา ผู้ที่ได้รับการคัดเลือกจะได้รับโล่และเข็มเกียรติคุณครูภาษาไทยดีเด่น

5.4.3 เข็มครูสุคติ

ครูสภาได้มีการสรรหาครูผู้มีจรรยาบรรณชาติเด่น เพื่อรับเครื่องหมายเชิดชูเกียรติที่เรียกว่า "เข็มครูสุคติ" ซึ่งได้เริ่มมาตั้งแต่ปี 2535 ครูที่จะได้รับเข็มครูสุคติต้องเป็นผู้มีจรรยาบรรณชาติปฏิบัติหน้าที่มาแล้วไม่น้อยกว่า 10 ปี เป็นสมาชิกครูสภาและไม่เคยค้างชำระค่าบำรุง ไม่เคยได้รับเข้มนดังกล่าวมาก่อน และต้องผ่านการประเมินตามหลักเกณฑ์และวิธีการคัดเลือก โดยพิจารณาจากการประพฤติตน บุคลิกภาพ การปฏิบัติหน้าที่ของครู รวมทั้งการช่วยเหลือชุมชน

การพิจารณาคัดเลือกนั้น ในส่วนภูมิภาคมีคณะกรรมการครูสภาอำเภอพิจารณาคัดเลือกก่อน โดยการคัดเลือกจากสถานศึกษาทุกสังกัดในอำเภอสังกัดละ 1 คน แล้วนำเสนอให้คณะกรรมการครูสภาจังหวัดพิจารณาคัดเลือก จากนั้นจึงเสนอไปยังสำนักงานเลขาธิการครูสภา ในส่วนกลางคณะกรรมการครูสภากรุงเทพมหานครในกรมต่าง ๆ แต่ละสังกัดจะพิจารณาคัดเลือกเสนอไปยังสำนักงานเลขาธิการครูสภา เพื่อให้คณะอนุกรรมการว่าด้วยจรรยาบรรณและวินัยของสมาชิกครูสภาพิจารณาให้ความเห็นชอบ แล้วเสนอให้คณะกรรมการอำนวยการครูสภา

พิจารณาเป็นขั้นสุดท้าย การมอบรางวัลเข็มครุสตุติจะตรงกับวันครุโลก คือ วันที่ 5 ตุลาคม ของทุกปี

5.5 สมาคม

5.5.1 สมาคมครุวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย

สมาคมครุวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยได้จัด “โครงการประกวดกิจกรรมการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม” ขึ้น เพื่อส่งเสริมให้ครู – อาจารย์พัฒนากิจกรรมการเรียนการสอน สิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น อันจะทำให้เยาวชนมีความตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม ช่วยกันป้องกันและแก้ไขในระดับที่สามารถทำได้ โดยได้เริ่มจัดโครงการประกวดกิจกรรมดังกล่าว เป็นครั้งแรก ในปี 2539 ด้วยความร่วมมือจากฝ่ายกิจกรรมพิเศษกลุ่มชินวัตร

กิจกรรมวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมที่ส่งเข้าประกวดจะต้องเป็นกิจกรรมการเรียนการสอน วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมในระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษา ซึ่งใช้เวลาไม่น้อยกว่า 8 คาบ เป็นกิจกรรมที่ครู 1 – 3 คน ร่วมกันคิดและพัฒนาขึ้น โดยมุ่งเน้นด้านสิ่งแวดล้อมที่ให้นักเรียน ลงมือปฏิบัติโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ มีครูเป็นผู้ช่วยเหลือแนะนำการทำกิจกรรมและเป็น กิจกรรมที่ไม่ซ้ำกับกิจกรรมที่มีอยู่แล้วในหลักสูตร เช่น มีความแตกต่างในแง่ของการนำเสนอ การใช้อุปกรณ์ สื่อ และเป็นกิจกรรมที่ไม่เคยผ่านการประกวดมาก่อน

คณะกรรมการตัดสินได้กำหนดเกณฑ์ในการพิจารณา คือ การมีความแปลกใหม่ของ กิจกรรม มีความคิดสร้างสรรค์ มีคุณค่าเชิงความรู้และกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่นักเรียนจะ ได้รับการพัฒนาจากการทำกิจกรรม มีการปฏิบัติจริงและมีการขยายผลปฏิบัติได้อย่างกว้างขวาง แม้ว่าอาจจะไม่ได้รับเงินสนับสนุน รวมทั้งพิจารณาคุณค่าด้านความตระหนักและจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมพิทักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

โครงการที่ผ่านการคัดเลือกรอบแรก โดยพิจารณาจากเค้าโครงที่ส่งประกวด จะได้รับทุน สนับสนุนให้ไปดำเนินการต่อโครงการละ 15,000 บาท เมื่อทำโครงการเสร็จแล้ว คณะกรรมการ จะพิจารณาตัดสินอีกครั้ง โดยโครงการชนะเลิศจะได้รับเงินรางวัล 30,000 บาท และได้รับทุนไป ดูงานต่างประเทศ 70,000 บาท นอกจากนี้ ยังมีรางวัลรองชนะเลิศอันดับ 1 และอันดับ 2 ซึ่ง จะได้รับเงินรางวัล 20,000 บาท และ 10,000 บาท ตามลำดับ รวมทั้งทุนไปดูงานต่างประเทศ ด้วยเช่นกัน

5.5.2 สมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์

สมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้จัดทำโครงการคัดเลือก ครูสอนวิทยาศาสตร์ เพื่อเป็นการยกย่องและให้กำลังใจแก่ครูวิทยาศาสตร์ ผู้ที่มีความสามารถในการสอนนักเรียนและนักศึกษาเป็น “ครูวิทยาศาสตร์ดีเด่น” ประจำปี โดยเริ่มมาตั้งแต่ปี 2525

การดำเนินการสรรหาครูวิทยาศาสตร์ดีเด่น จะสรรหารวม 3 ระดับ คือ ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา โดยกำหนดคุณสมบัติไว้ดังนี้ คือ เป็นครูสอนวิทยาศาสตร์ ในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 5 ปี มีผลงานที่แสดงให้เห็นถึงการมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ หรือมีความสามารถในด้านการสอนวิทยาศาสตร์เป็นที่ยอมรับในสถานศึกษา และเป็นผู้มีคุณธรรมของความเป็นครู เป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลอื่น ทั้งนี้ ต้องเป็นบุคคลที่ไม่เคยได้รับรางวัลครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นของคุรุสภา หรือสมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์มาก่อน

การพิจารณาคัดเลือกครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นจะมีคณะกรรมการคัดเลือก ซึ่งแต่งตั้งโดย สมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยฯ โดยจะพิจารณาจากผลการเรียนการสอนของครูที่ปรากฏ ที่ตัวเด็กนักเรียน และดูที่ผลงานของเด็กนักเรียน พิจารณาการมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การเสียสละในท่ามกลางความขาดแคลน การมีส่วนร่วมกับผู้ร่วมงานและผู้บริหาร ซึ่งเป็นที่ยอมรับถึงความสามารถในการทำงานได้ดีในสถานศึกษานั้น ๆ ด้วย

ผู้ที่ได้รับการคัดเลือกเป็นครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นจะได้รับเงินรางวัล 50,000 บาท พร้อมทั้งประกาศเกียรติคุณและโล่ที่ระลึก โดยจะได้รับมอบในวันวิทยาศาสตร์แห่งชาติ ซึ่งตรงกับวันที่ 18 สิงหาคม ของทุกปี

5.6 มูลนิธิ

5.6.1 มูลนิธิสมาน – คุณหญิงเบญจา แสงมะลิ

มูลนิธิสมาน – คุณหญิงเบญจา แสงมะลิ ก่อตั้งขึ้นในปี 2532 โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ เพื่อส่งเสริมการศึกษา การศาสนาและการสาธารณสุข โดยร่วมมือกับกระทรวงศึกษาธิการในการจัดกิจกรรมทางวิชาการต่าง ๆ มาตลอดจนถึงปัจจุบัน

มูลนิธิฯ จะสรรหาบุคคลที่มีผลงานดีเด่น รวม 6 สาขา คือ นักบริหารการศึกษา ครูภาษาไทย ครูสังคมศึกษา การศึกษานอกระบบ การศึกษาก่อนประถมศึกษา และพระสงฆ์ โดยจะพิจารณาจากประวัติและผลงาน ซึ่งต้องมีผลงานดีเด่นเป็นที่ยอมรับจากสังคมหรือชุมชน และเป็นผู้ให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน มีความเสียสละ โดยในการรับรางวัล มูลนิธิฯ ได้ขอพระราชทานพระราชนุญาตให้เข้ารับพระราชทานรางวัลเข็มเชิดชูเกียรติจากสมเด็จพระเทพ

รัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี และได้รับเงินรางวัลจำนวน 5,000 บาท เพื่อนำไปเตรียมการนำเสนอผลงาน

5.6.2 มูลนิธิโทรเพื่อการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ประเทศไทย

มูลนิธิโทรได้จัดตั้งขึ้นเมื่อปี 2537 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมส่งเสริมความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในประเทศไทย โดยได้จัดรางวัล “รางวัลการศึกษาวิทยาศาสตร์” ให้กับครูวิทยาศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย สายสามัญ ของโรงเรียนรัฐบาลหรือเอกชน และโรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งเปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ที่สอนประจำการในสายวิชาวิทยาศาสตร์เป็นเวลาไม่น้อยกว่า 1 ปี ที่มีผลงานดีเด่นในการสร้างสรรค์และริเริ่มทางการศึกษาวิทยาศาสตร์เพื่อนำไปพัฒนา และเพิ่มพูนความสนใจของนักเรียนต่อวิชาวิทยาศาสตร์

ผลงานการศึกษาที่จะได้รับรางวัล ได้แก่ งานวิจัยหรือคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ในสาขาฟิสิกส์ เคมี หรือวิทยาศาสตร์สาขาอื่น และเป็นงานที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ทางการศึกษาวิทยาศาสตร์ ในการสร้างสื่อการสอนวิทยาศาสตร์ และการทดลองอื่น ๆ ทางวิทยาศาสตร์ โดยผลงานที่นำมาเสนอจะต้องเป็นผลงานที่ไม่เคยได้รับรางวัลระดับชาติ และเป็นผลงานที่ทำมาแล้วไม่เกิน 3 ปี

รางวัลจะแบ่งเป็นระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น รางวัลที่ 1 ได้เงินรางวัล 80,000 บาท รางวัลที่ 2 60,000 บาท และรางวัลที่ 3 40,000 บาท ส่วนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย รางวัลที่ 1 ได้เงินรางวัล 100,000 บาท รางวัลที่ 2 80,000 บาท และรางวัลที่ 3 60,000 บาท

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่ากรยกย่องเชิดชูเกียรติครูเก่ง ครูดี ที่มีความสามารถ และผลงานดีเด่นในประเทศไทยในอดีตที่ผ่านมา ส่วนใหญ่จะเน้นที่การยกย่องให้รางวัลเพื่อเป็นกำลังใจสำหรับครูที่มีผลงานและความดีที่สร้างสมมาในอดีต เมื่อได้รับรางวัลแล้ว ผู้ได้รับรางวัลจะไม่มีเงื่อนไขผูกพันที่จะต้องปฏิบัติภารกิจใด ๆ เช่น รางวัลครูสภา รางวัลครูภาษาไทยดีเด่น เข็มครูสุคติ ของครูสภา รางวัลเชิดชูเกียรติของมูลนิธิธสมาน – คุณหญิงเบญจา แสงมลิ เป็นต้น

ปัจจุบันรูปแบบการยกย่องให้รางวัลมีแนวโน้มที่เปลี่ยนไป กล่าวคือ มีการยกย่องเชิดชูเกียรติครูที่มีผลงานและความดีที่สร้างสมมาในอดีต มีความมุ่งมั่น ทุ่มเทและเสียสละ เพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน หรือการเรียนการสอนที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 4 เพื่อให้เป็นผู้นำการปฏิรูปการเรียนรู้ ซึ่งการปฏิรูปการเรียนรู้ถือเป็นหัวใจของการปฏิรูปการศึกษา และที่สำคัญคือ ผู้ที่ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติจะต้อง

ปฏิบัติการกิจการปกครองการปฏิรูปการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โดย จะได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานด้วย คือ ครูแห่งชาติ จะต้องดำเนินโครงการวิจัยและพัฒนาการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน (การจัดการเรียนการสอนตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542) ครูต้นแบบ และครูแกนนำ จะต้องพัฒนาครูเครือข่ายในด้านการจัดการเรียนการสอนหรือการจัดกระบวนการเรียนรู้ เป็นต้น ซึ่งผลการดำเนินงานของผู้ที่ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเหล่านี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาครูเครือข่าย การปฏิรูปการเรียนรู้ และการปฏิรูปวิชาชีพครู อันจะทำให้การปฏิรูปการศึกษาประสบความสำเร็จในที่สุด

บทสรุป

ในยุคปฏิรูปการศึกษาตามจุดมุ่งหมายของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 4 ได้ระบุแนวทางการจัดการศึกษาไว้ว่า ในการจัดการศึกษานั้นต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ จึงต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็น คนเก่ง คนดี และมีความสุข ซึ่งผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการเรียนรู้ได้ คือ “ครู”

โครงการครูต้นแบบและโครงการครูเกียรติยศ เป็นรูปแบบการยกย่องให้รางวัลที่ครูผู้ได้รับการคัดเลือกจะได้รับทั้ง “เกียรติยศ” และ “งาน” โดยเป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาครูให้มีวิสัยทัศน์ในการปฏิรูปการเรียนรู้ มีจิตวิญญาณของความเป็นครู มีศักยภาพในการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางการจัดการศึกษาในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งครูที่ได้รับรางวัลจะได้รับเงินรางวัลเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงานตามภารกิจอันเป็นเงื่อนไขผูกพัน ซึ่งงานตามภารกิจผูกพันของครูทั้ง 2 โครงการนั้น มีเป้าหมายที่สำคัญในการสร้างฐานการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ โดยขยายเครือข่ายครูที่มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญให้เป็นวงกว้างไปทั่วประเทศ

ภาระหน้าที่และความรับผิดชอบของครูที่ได้รับรางวัล จึงประกอบไปด้วยงานหลักคืองานด้านการสอน อันถือได้ว่าเป็นความสำคัญที่สุดในการปฏิบัติงาน ซึ่งประกอบไปด้วย การเตรียมการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การใช้สื่อการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล การควบคุมชั้นเรียน การจัดสภาพแวดล้อมในห้องเรียน การสอนซ่อมเสริม การปฏิบัติการสอนแทน และงานประจำชั้น นอกจากนี้ครูที่ได้รับรางวัลยังต้องปฏิบัติงานด้านอื่น ๆ อีกหลายงาน ได้แก่ งานด้านการพัฒนานักเรียน งานด้านการพัฒนาตนเอง งานด้านการพัฒนาโรงเรียน งานด้านการบริการความรู้แก่ผู้อื่น ซึ่งงานด้านนี้ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของภารกิจที่ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของการได้รับรางวัล และประการสุดท้ายคือ งานด้านการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ครูที่ได้รับรางวัลจึง

ต้องมีการจัดสรรเวลาการปฏิบัติงานให้เหมาะสม และควรพยายามไม่ให้งานหลักคืองานด้าน การสอนบกพร่องด้วย

การที่ครูจะพัฒนาตนเองให้เป็นครูที่ได้รับรางวัลนั้น ครูจะต้องคำนึงเสมอว่า ครูไม่ได้ สอนเฉพาะวิชาการให้แก่ นักเรียนเท่านั้น แต่ครูจะต้องจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนได้พัฒนา เต็มตามศักยภาพของแต่ละบุคคล ต้องพัฒนาโรงเรียนให้ดีขึ้น ให้ความร่วมมือในการพัฒนา ชุมชน นอกจากนั้น ครูจะต้องมีคุณธรรมจริยธรรม มีความศรัทธาในวิชาชีพ พัฒนาตนเองอยู่เสมอ ทั้งในด้านวิชาการและด้านความประพฤติ มีเจตคติและศักยภาพที่จะถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกับเพื่อนครู เป็นที่ปรึกษาของเพื่อนครู และขยายผลการปฏิรูปการเรียนรู้ไปสู่ครูทุกคน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย